

KOROMPAY H. JÁNOS

ARANY JÁNOS KERESZTJE: A KITÜNTETÉS*

Ferenc József 1867. június 9-én, egy nappal magyar királlyá koronázása után aláírta, több más kitüntetéssel együtt, a Szent István-rend kiskereszt-fokozatát Arany Jánosnak, aki erről csak ezután, de még a hivatalos közzététel előtt szerzett tudomást. Korántsem véletlen, hogy egyik visszaemlékezésében, amely a *Rendjelem története* feliratú palliumban,¹ az összegyűjtött levelek egyikén található, aláhúzta a dátumot: „1867. Jun. 10-én [hétfőn] fiam nagy-betegen feküdt. Futottam Kajdacsy orvos úráért, s ő tőle hallottam először, mit rebesgetnek. »Ah, számárság!« mondám.”² Kajdacsy István, Pest-Pilis-Solt vármegye főorvosa, a Kisfaludy Társaság tagja volt tehát az első hírmondó, aki elejtette azt, amit sokáig eltitkoltak, annyira jól, hogy Arany először nem is vette komolyan. Fiának betegsége, másfél évvel leányának halála után, nagyon megijesztette; erről számolt be Tompának 1867 augusztusában: „Épen mikor ama fentemlített dicsőségben úsztam, Laczi fiamat egy oly kegyetlen forró láz fogta volt elő, mint az melyből typhusza fejlődött. Egészen úgy kezdte. Csak egy hétig feküdt ugyan, de azalatt rettenetesen meg voltunk ijedve, – mert a kit a kigyó megmart stb. tudod a közmondást. Anyját ez ijedség oly idegesen megrázta, hogy visszajöttek régi bajai, gyöngesége; s maig sincs jól belé. Én pedig, a középső Toldi VI.-ik éneke elejére, az ottani Piroskáról a mi Piroskánkra térve át, néhány subjectiv vers-szakot irtam anyja emlékezetére: s ez a munka tönkre tette idegzetemet<,> úgy, mint már évek óta nem tapasztaltam. Most már pihennem, pausálnom kell, ha még kiheverném ez életben.”³

* A dolgozat az OTKA által K 81.197 számon támogatott, *Arany János kritikai kiadása* címmel folytatott kutatás keretében készült. Köszönöm a munkaközösség tagjainak, valamint Völgyesi Orsolyának és Cieger Andrásnak az ennek során nyújtott segítséget.

¹ MTA K 513/1258–1264; *Arany János akadémiai kézírataiból*, szerk. ANTAL Jánosné, SÁFRÁN Györgyi, TÖZSÉR Ágnes, Bp., MTA Könyvtára, 1985 (a továbbiakban: *AJak*), 129.

² Arany Eötvös Józsefhez írt levelének másolata, 1867. jún. 12., MTA K 513/1259; *Arany János rendjele*, Pesti Napló (a továbbiakban: PN), 1889. jan. 18.; *AJak* 130.

³ Arany Tompának, 1867. aug. 6., MTA K 513/1188; *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése*, II, *Levelezés: Arany János levelezése író-barátaival*, szerk. ARANY László, Bp., Ráth Mór, 1889, II (a továbbiakban: *AJL* II), 278–280; *Arany János válogatott művei*, IV, *Tanulmányok, cikkek, levelek*, szerk. BARTA János, Bp., 1953 (a továbbiakban: *AJVM*), 471; *Arany János leveleskönyve*, szerk. SÁFRÁN Györgyi, Bp., Gondolat, 1982 (a továbbiakban: *AJLev*), 597; *AJak* 137–138.

Arany László betegsége tehát felidézte a Juliskáét, amely végzetesnek bizonyult; az ő elvesztésének emléke pedig a következő versszakkal kezdődő, hat strófán át tartó feljajdulásba torkollott:

*Piroska... ez a név! jaj nekem, ez a név!
Hogy tipra keresztül egy boldogtalan év
S közel a másiknak fele is már rajtam,
Mióta e dalra kulcsolva van ajkam!
Még az se merészelt – a *panaszos* ének
Enyhületet hozni az apa szívének:
Egy szomorú köre ült szárnya-szegetten
S néma didergéssel gubbaszta felettem.*⁴

A kitüntetés első híre tehát igen rossz pillanatban érte Aranyt: ez indokolhatta azt, hogy visszaemlékezése szerint csak másnap hitelesíthette: „11-én este Tóth Lőrincz ismét állítá, hogy igaz.” Arany, aki 1867. április 22-től az Akadémia épületében lakott, az Akadémia ügyészétől és pénztárosától, a közvetlen szomszédságában lakó,⁵ bennfentes forrásból tudhatta meg azt, ami első hallásra nem volt számára hihető, s amit mindenképpen el akart kerülni.

Az 1867-ben írt, de csak jóval később megjelent, *A csillag-hulláskor* címet viselő verssorozat első darabja – amely a bibliai versre visszavezethető „Ki mint vet, úgy arat” közmondásra⁶ kérdez rá – felel meg ennek az első stációnak:

Azt beszélík, rendjelt kaptam –
Nem vetettem, mért arattam?

Milyen kitüntetésről volt tulajdonképpen szó? A Szent István-rendet 1764-ben Mária Terézia alapította, a „Publicum meritorum praemium” (azaz „Érdemek nyilvános jutalma”) jelmonddal. Három fokozata volt: a nagy-, a közép- és a kiskereszt; az elsővel a belső titkos tanácsosi, a másodikkal a grófi vagy bárói, a harmadikkal a bárói cím volt igényelhető. A nagykeresztet – a számos jutalmazott között – Alfred Windischgrätznek 1848-ban, Julius Haynaunak 1850-ben ítélték oda: magyar szempontból tekintve ez bizonyára nem volt, nem lehetett közszolgálatban szerzett érdem. Nem volt tehát közbűös, hogy milyen előzmények után és milyen sorba illeszkedik az, aki viseli ezt a kitüntetést, amelynek elfogadása, 1867-ben legalább, a kiegyezéshez hasonlóan mindenképpen belső kompromisszumot is jelentett (ahogyan azt az *Ausgleich* francia vagy angol fordítása, a *compromis* vagy *compromise* is mutatja). A nagykeresztet Simor János

⁴ A kéziratban: „1867. nyáron.” MTA K 506, 46; *AJak* 127.

⁵ GERGELY Pál, *Arany János és az Akadémia*, Bp., Akadémiai, 1957, 31.

⁶ „Valamit ember vetendő azt aratja” (Gal 6, 7). *Szent Biblia, az-az Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*, magyar nyelvre fordítottatott KÁROLI Gáspár által, és mostan a’ basileai ki-adás szerint ezen formában ki-botsáttatott, Posonyban és Pesten, Patzkó Ferentz’ Josef’ költségével, 1803 esztendőben.

hercegprímás és Andrássy Gyula a koronázás alkalmával (majd 1880-ban Tisza Kálmán) vette át; a kiskeresztel kitüntetettek között volt, még 1838-ban, királyi biztosi, majd királyi főtárnokmesteri szolgálataiért Eötvös József apja, Eötvös Ignác, később pedig Rónay Jácint (1873), Jókai (1876), Gönczy Pál (1889), Gyulai Pál (1895), Falk Miksa (1898) és Thaly Kálmán (1901) is. Az időbeli távolság, úgy tetszik, egyre kisebb konfliktust jelenthetett.

Kik ajánlották Aranyt? A kitüntetés adása korábban fejedelmi jog volt; 1867-től fogva viszont „[a] magyar miniszterelnök vagy minisztertanács javaslatára az uralkodó nevezte ki a magas rangú állami tisztviselőket, rendjeleket és kitüntetések adhatott”:⁷ így a díjnak komoly legitimációs tétje is lett. Erről Arany is tudhatott. Arról az ügyiratról azonban nem lehetett tudomása, amely a bécsi Kabineti Irodában maradt fenn:⁸ ez Festetics Györgynek, a király személye körüli miniszternek Budán, 1867. június 7-én kelt német nyelvű előterjesztését tartalmazza a koronázás alkalmával adományozandó kitüntetésekről (a legfelsőbb elhatározás német és magyar nyelvű tervezetével), valamint a királyi intézkedések (a válaszlevél és az érdemrendek irodáinak szóló utasítások) fogalmazványait. Ezek közül az elsőt idézzük:

*An Seine
kaiserlich-königliche Apostolische
Majestät
allerunterthänigster Vortrag
des treu gehorsamsten
königlich ungarischen Ministers⁹
am Allerhöchsten Hoflager Georg Grafen Festetics
betreffend die aus Anlaß der bevorstehenden Krönung allergnädigst zu notheilenden
Allerhöchsten Auszeichnungen.*

Allergnädigster Herr!

Es konnte kein passenderer Zeitpunkt zur Allerhöchsten Aufzeichnung der durch Treue, Vaterlandsiebe, und gemeinnütziges Wirken ausgezeichneten Männer gewählt werden, als durch in den Annalen Ungarns ewig denkwürdige grosse Nationale-Fest, wo Euere Majestät zur aufrichtigen, ungetheilten Freude allerhöchst Ihrer trauen Unterthanen mit der heiligen Stephans-Krone zum Könige von Ungarn gekrönt werden.

Diese erhabene Feierlichkeit würde den sichtbaren Merkmalen der Allerhöchsten Fürstlichen Gnade einen erhöhten Glanz und Bedeutung verleihen, und um so grösser würde die Belohnung sein, welche Euer Majestät dem wahren Verdienste zu gewähren geruhen.

⁷ KOZÁRI Monika, *A dualista rendszer (1867–1918)*, Bp., Pannonica, 2005, 17–18.

⁸ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge 1867:2245. Fazekas Istvánnak köszönöm szíves tájékoztatását és a fénymásolatok megküldését.

⁹ Az előnyomtatott szöveget kurziváltuk.

Von dieser Überzeugung durchdrungen erlaube ich mir die weiter unten namhaft gemachten auf dem Gebiete des öffentlichen Unterrichtes, der Litteratur, des Handels, Industrie, und der Kunst ausgezeichneten, sich der allgemeinen Achtung erfreuenden Individuen behufs Allergnädigster Auszeichnung Eurerer Majestät ehrfurchtsvollst zu empfehlen, und unter Aufschluß des entsprechenden Resolutionsentwurfes die allerunterthänigste Bitte zu stellen:

Anrufen Euere Majestät

1. Dem titular Bischof und Graner Domherren Stephan von Lipovniczky, der das Glück haben wird Eurerer Majestät bei der Krönung das apostolische Kreuz vorzutragen, das Ritterkreuz des St. Stephans-Ordens.

2. Dem Superintendenten aug. Confession Joseph Székács, und

3. dem Superintendenten helv. Confession Peter Balogh das Ritterkreuz des Leopolds-Ordens.

4. Dem Mitglied und Secretär der ung. Akademie der Wissenschaften Johann Arany das Ritterkreuz des St. Stephan-Ordens.

5. den kön. Räthen Professoren an der Pesther Universität und Akad. Mitgliedern Johann v. Balassa, – und

6. Theodor Pauler das Ritterkreuz des Leopold Ordens.

7. dem Abbé Franz Liszt das Comthurkreuz des Franz Joseph-Ordens

8. dem Beisitzer serbischen Nationalität der königl. Tafel Samuel Maschirevich das Ritterkreuz des Leopolds-Ordens. –

9. dem gewesenen Obergespan slawischer Nationalität Paul von Madocsányi das Ritterkreuz des St. Stephan-Ordens.

10. dem Grundbesitzer slawischer Nationalität Joseph von Justh, –

11. dem gewesenen Obergespan romanischer Nationalität Emanuel von Gozsdu,

12. dem auf dem wirtschaftlichen Gebiete ausgezeichneten, allgemein geachteten Grundbesitzer Georg von Szilassy, und

13. dem renomirten Pesther Advokaten und Vorstände der bestehenden Advokatenkammer Michael von Ledniczky das Ritterkreuz des Leopold Ordens, – endlich

14. den Pesther Grosshändlern Carl Ullmann und

15. Paul Lutzenbacher

16. den Malern Moriz Than und

17. Bartholomaeus Székely sowie

18. dem Chordirigenten des ung. Nationaltheaters den Orden der eisernen Krone III Classe Allergnädigst zu verleihen.

[a 12–18. számhoz a lapszálen: „Vielleicht allen diesen Franz Joseph Orden”]

Ofen am 7^d Juni 1867¹⁰

¹⁰ „Az Ő császári és királyi Apostoli Fenségének a legengedelmesebben hűséges gróf Festetics György, a Legfelsőbb Király személye körüli magyar királyi miniszter legalázatosabb előterjesztése a közeli koronázás alkalmából legkegyelmesebben sürgős legfelsőbb kitüntetések alkalmából

Legkegyelmesebb Urunk!

Ez az ismereteink szerint a kitüntetések tárgyaló legkorábbi dokumentum a minisztertanács javaslatát tolmácsolta, a kiegyezés és koronázás időszakának abban a hivatalos stílusában, amely minden szempontból idegen volt Arany Jánostól.

Ferenc József Festetics Györgyhöz 1867. június 9-én intézett válaszában az *Entwurf der Ah. Entschließung* alapján készült fogalmazványa ebben az iratanyagban, tisztázata pedig az Országos Levéltárban található.¹¹ Ez utóbbit közöljük:

Lieber Graf Festetics! Aus Anlaß Meiner Krönung als König von Ungarn verleihe Ich den Superintendenten augsburger und helvetischer Confession Josef Sékács [!] und Peter Balogh das Ritterkreuz Meines Leopoldordens, ferner und in Anerkennung der auf dem Felde der Wissenschaft, der Literatur, der Rechtspflege, der Landwirtschaft und der bildenden Künste erworbenen Verdienste und gemeinnützigen Wirkens dem akademischen Mitgliede Johann Arany das Ritterkreuz Meines St. Stephanordens, den k. Rätchen-Universitätsprofessoren und akademischen Mitgliedern Johann v. Balassa und Theodor Pauler das Ritterkreuz Meines Leopoldordens, dem Beisitzer der k. Tafel Samuel Maschirevich das Ritterkreuz desselben Ordens, dem gewesenen Obergespane Paul von Modocsányi das Ritterkreuz Meines St. Stephanordens, den Grundbesitzern Josef von Justh, Emanuel Gozsdú [!], Georg von Szilassy und dem Advocaten Michael von Led-

Nincsen megfelelőbb időpontja annak a hűség, hazaszeretet és közhasznú munkálkodás által kiválasztott kiváló emberek legfelsőbb feljegyzésének, mint a Magyarország évkönyveiben örökké emlékezetes nagy nemzeti ünnep, amelynek alkalmából Fenséged hűséges jobbágynak őszinte és osztatlan öröme a szent István-koronával Magyarország királyává koronáztatik. Ez a magasztos ünnepség a legfelsőbb fejedelmi kegyelem látható jeleinek fokozott fényt és jelentőséget kölcsönöz, s annál nagyobb lesz az a jutalom, amelyet Fenséged a valódi érdemnek kegyeskedik megadni. Ettől a meggyőződéstől áthatva bátorkodom az alábbiakban megnevezett, a közoktatás, irodalom, kereskedelem, ipar és művészet területén kiemelkedő és a közfigyelemnek örvendő egyéneket Felségednek a legkegyelmesebb kitüntetés céljából a legnagyobb hódolattal ajánlani és a legalázatosabb kérelmet a kellő határozattervezettel felterjeszteni. Felkérjük Öfenségét

1. Lipovniczky István címzetes püspöknek és esztergomi kanonoknak, akinek szerencséje lesz a koronázás alkalmával Fenséged előtt az apostoli keresztet vinni, a Szent István-rend lovagkeresztjét, 2. Székács József ágostai, és 3. Balogh Péter helvét hitvallású superintendenseknek a Lipót-rend lovagkeresztjét, 4. Arany János magyar tudományos akadémiai tagnak és titkárnak a Szent István-rend lovagkeresztjét, 5. Balassa János és 6. Pauler Tivadar kir. tanácsosoknak és pesti egyetemi tanároknak a Lipót-rend lovagkeresztjét, 7. Liszt Ferenc abbénak a Ferenc József-rend középkeresztjét, 8. Maschirevics Samu szerb nemzetiségű kir. táblabírónak a Lipót-rend középkeresztjét, 9. Madocsányi Pál szláv nemzetiségű volt főispánnak a Szent István-rend középkeresztjét, 10. Justh József szláv nemzetiségű földbirtokosnak, 11. Gozsdú Manó román nemzetiségű volt főispánnak, 12. a gazdasági téren kiváló és általánosan tisztelt Szilassy György földbirtokosnak és 13. Ledniczky Mihálynak, a jónevű pesti ügyvédnek és a fennálló ügyvédi kamara elnökének a Lipót-rend lovagkeresztjét, végre 14. Ullmann Károly és 15. Luczenbacher Pál pesti nagykereskedőknek, 16. Than Mór és 17. Székely Bertalan festőknek, és 18. Erkel Ferencnek, a magyar nemzeti színház karigazgatójának a III. osztályú vaskorona rendet legkegyelmesebben adományozni. [A 12–18. számhoz a lapszálon: „Talán mindezeknek a Ferenc József-rendet”.] Budán, 1867. június 7.”

¹¹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge 1867:2245; MOL K 21. I. 1. A *Legfelsőbb elhatározás* tervezete szerint a kitüntetések alapja „a tudomány, irodalom, törvénykezés, gazdaság, kereskedelem és művészet terén szerzett érdemek és közhasznú működés” volt; „Arany János magyar akadémiai tagnak Szent István rendem [...] lovagkeresztj[é]t [...] ezennel adományozom”. A *kereskedelem* nem szerepel a német szövegben és a későbbi indokolásokban.

niczky das Ritterkreuz Meines Leopoldordens, sämmtlichen mit Nachsicht der Taxen;¹² endlich den Großhändlern Karl Ullmann und Paul Lutzenbacher, den Künstlern Moriz Than und Bartholomäus Székely und dem Chordirigenten des ungarischen Nationaltheaters Franz Erkel das Ritterkreuz Meines Franz Josephordens, und erlasse das Erforderliche an die betreffenden Ordenskanzleien, wonach Sie das weiters Nöthige zu veranlassen haben. Ofen, 9. Juni 867

Ferencz József

A kitüntetési javaslatok eredetére nézve Wenckheim Béla belügyminiszter egyik későbbi, Aranyhoz írt válasza is árulkodónak látszik, mert az öreá eső választást a következő indokolással kezdte: „Az irodalom egyik lényeges tényezője a nemzetilétnek, [!] – ’s nálunk a közszellemre hatása által nagy része levén az alkotmányos érzelmek megszilárdításában: mi sem természetesebb, minthogy az, ’s ezzel kapcsolatosan a magyar tudom. academia, a koronázás alkalmával Ő Felsége ’s a Kormány figyelmét el nem kerülte.”¹³ Az Akadémia vezetői és az újonnan választott kormány tagjai között kell tehát keresnünk a jelölőket: elsősorban Eötvös József és Lónyay Menyhért, illetve Festetics György és Wenckheim lehettek érintve ebben az ügyben s így válhattak felelőssé mind az előkészítésben, mind a kivitelezésben. Közülük is elsősorban Eötvösre kell gondolnunk, hiszen az Akadémia elnöke és az új kormány vallás- és közoktatási minisztere volt. (Gyulay Lajos kolozsvári, 1867. június 14-éről való naplójegyzetének feltevését lehet még idéznünk, amely nem igazolható ugyan, de nem is zárható ki egészen; mindenesetre megerősíthette a kiválasztást: „Alighanem bájos Királynőnknek jutott eszébe Arany János megjutalmaztatása, ki magyar költőreinket igen szereti és ismeri. Arany Jánost ki nem ismeri, kiben magyar vér buzog? Erzsébeth szép Királynőnk túltesz sok magyar hölgyeinken a magyar nyelv, öltözet és érzés tekintetében.”¹⁴)

Miért titkolták el Arany elől ennyire jól a felterjesztést? Talán fennmaradtak még olyan dokumentumok, amelyek megerősítik feltevéseinket, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a hírzárlat szervezői jól ismerték őt: sejtették, hogy ha előzőleg tudomást szerez erről, mindent megtesz, hogy megakadályozza azt. Annál is inkább, mert ez nem volt számára lehetetlen: Deák minden jutalmat és kitüntetést visszautasíthatott, a felajánlott miniszterelnöki tisztséggel együtt, „[v]ége elfogadta mégis emlékül a király és királyné fényképét; de midőn ezeket nagyértékű keretekben kapta meg, a képeket megtartotta, a kereteket köszönettel visszaküldötte s magakészítette egyszerű keretben függesztette szobája falára.”¹⁵ „Nem vállalta el a nádorhelyettesi tisztelet, hogy a koronázás alkalmával helyezze a koronát Ferenc József fejére. [...] De még csak elmenni sem volt

¹² A „sämmtlichen mit Nachsicht der Taxen” („mindezeknek díjmentesen”) utólagos betoldás.

¹³ Wenckheim Béla Aranyhoz, 1867. jún. 23., MTA K 513/1264; *Arany János rendjele*, PN, 1889. jan. 18., I; *AJL* II, 438–439.

¹⁴ GYULAY Lajos, *Ő szerint Constantia (1867. június 2–1867. június 27.)*, szerk. SZABÓ Ágnes = *Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged, 2009, 56.

¹⁵ FERENCZI Zoltán, *Deák élete*, Bp., 1904, III, 276.

hajlandó a koronázásra 1867. június 8-án, a koronázás napján ki sem lépett Angol Királynő-beli szobájából”.¹⁶ Távolmaradásának okaira nézve is csak feltevések születhettek.

Nem véletlen tehát, hogy Arany először Eötvös Józsefhez fordult. „12-én reggel megírtam e levelet” – írta ennek másolatára, amelyhez még ezt jegyezte oda: „Emlékezetből, de azt hiszem szóhíven.” Tudomásunk szerint Aranynak ez az egyetlen olyan levele, amelyet emlékezetből rekonstruált, nem sokkal annak megírása után (ami kizárja az előzetes fogalmazványt), s amelynek rendkívüli fontosságát jelzi a szó szerinti hűség utólagos megerősítése, egyrészt önmaga, másrészt feltehetőleg az utókor számára, a későbbi lehetséges vádak elleni bizonyítékként.

Igen tisztelt Barátom,

Nem tudom mi benne igaz, de pár nap óta erősen beszélnek, hogy számomra fejedelmi kitüntetés készül. Valami rendjelt emlegetnek. Ha még lehetséges, múltjék el tőlem e pohár! Én a koronás magyar királynak buzgó loyalis híve és engedelmes jobbágya kívánok lenni; azt sem tudom mi következménye lenne, ha én e <fejedelmi> legfensőbb kegyet magamtól elhárítanám: de úgy érzem, hogy <...> helyzetemben e következményt kellene választanom inkább. Értem én, s hálásan elfogadom az eszmét, hogy ez által az irodalom azon ágának legfensőbb figyelembe és buzdításban részesítése a cél, melynek én is igénytelen munkása vagyok: de sem ez irodalom nem fogadna el engem képviselőül, sem én magamat annak nem tartom. Nem akarnám hogy ezentul mindannyiszor gúnyosan fölemlegessék, ha egy-egy kísérletet teszek lantomon; vagy hallgatásomért dobják szemembe.

Ha tehát valami kérésem lehet „à mes amis devenus Ministres”:¹⁷ szíveskedjenek oda hatni, hogy e szándék vonassék vissza, mielőtt a nyilvánosság által helyzetem kényesebbé válnék. „La fleur des champs”,¹⁸ – egyéb nem is illenék az én gomblyukomba, ha keserű gyászom ez egyszerű örömtől is meg nem fosztott volna.

Bocsáss meg!

Pest, jun. 12. 1867. (reggel 6 órakor) irtam

igaz tisztelő barátod Arany J.

[Kívül:] Nagyméltóságu báró Eötvös József magyar kir. Minister urnak, s a M. T. Akadémia Elnökének teljes tisztelettel. Pesten. Saját kezébe.¹⁹

Nincsen semmilyen forrásunk arra nézve, hogy Arany miért nem előző este, Tóth Lőrinc híradása után írta meg ezt a levelet, s arra sem, hogy mi történt találkozásuk és a levélírás között. Csak László betegségéről tudunk, arról pedig semmit, hogy volt-e valamilyen közeli baráttal folytatott megbeszélés a levél megírása előtt, amelynek utólagos keltezése komoly kérdéseket vetett föl a szövegkiadók számára is.

¹⁶ SARLÓS Béla, *Deák és a kiegyezés*, Bp., Gondolat, 1987, 204.

¹⁷ Miniszterré lett barátainhoz.

¹⁸ A mezők virága.

¹⁹ MTA K 513/1259; PN 1889; *AJLÍ* II, 434–435; *AJLev* 592–593; *AJak* 130.

Első, Pesti Naplóbeli megjelenése (1889) keltezés nélküli, Arany László és Sáfrán Györgyi pedig Aranyt felülbírálván, június 11-re datálta a levelet. Ennek oka feltehetőleg az, hogy nem tudták időben egyeztetni Arany reggel 6 órakor írt levelét Eötvös keltezetlen válaszával, amelyre Arany a következő szöveget írta: „Vettem jun. 12. 1867. de 8 órakor reggel.” Oltványi Ambrus, aki Eötvös levelezését rendezte sajtó alá, ezt június 11-re datálta,²⁰ aminek elfogadása még tovább bonyolítaná az időrendet. Nézetünk szerint Arany jól emlékezett: a korán reggel megszületett levelet valakivel (feltehetőleg az egyik akadémiai szolgálóval) küldte el a nem messze, az Erzsébet tér 10. sz. alatt lakó Eötvösnek (amit a „Saját kezébe” felirat is bizonyítani látszik), a címzett pedig, a helyzet fontosságát és sürgősségét látva, azonnal válaszolt. A kronológiának ezt a rendjét fogadta el Voinovich Géza is *A csillag-hulláskor* című versek jegyzetében.²¹

Arany tehát még a hivatalos közlés megismerése előtt megkezdte a tiltakozást, a Getsemáné kertjében elhangzott könyörgés jól ismert szavaihoz folyamodva: „ha lehetséges, múltjék el tőlem e pohár”.²² Jézus imájának ebben a saját helyzetére vonatkozó, laicizált idézése után nem következett a Bibliában található folytatás, a „mindazonáltal nem úgy legyen, a mint én akarom, hanem a mint te”, bár erre, mint látni fogjuk, később Arany esetében is sor került, az elkerülni akart áldozat vállalására kényszerítve őt. A két szöveg közötti nyilvánvalóan nagy különbségek egyike az, hogy Eötvös a kitüntetésnek nem elhatározója, hanem csak egyik előterjesztője lehetett, s a király aláírásával elindult folyamatnak ebben a fázisában – eredeti javaslatát fenntartva – ő már a közvetítő szerepét sem vállalhatta.

Mindezzel összefügghet a „keserű pohár”-nak az a motívuma, amelynek Arany levelével összefüggő hagyománya nem Vörösmarty bordalában, hanem a gyász ihlette költeményekben mutatkozott meg. Ilyen például a Fodor Gerzson debreceni református lelkésztől származó (de sokáig Csokonai alkotásának tartott) „Szomorú hallgatók...” kezdetű, egy fiatal, 23 éves nő temetésekor elhangzott vers: „Mondjad hát, légyen meg az Úr akaratja. / Késérű pohár ez, melyet az Úr rádmért”, s ilyen (a szintén református lelkész) Tompának *Isten akaratja* című, fia halálára emlékező költeménye: „Elmúlik tőlem is e keserű pohár, / Melyet velem te bölcs tetszésed itat.” Nem lehetetlen, hogy az 1867 júniusában a *Toldi szerelme* hatodik énekébe (a 24 évesen meghalt) Arany Juliskáról írottak keletkezésében e gyászversek felidézése is szerepet játszott (közös motívumuknak a – feltehetőleg debreceni – diákéletre vonatkoztatott változata már az *Elveszett alkotmány* I. énekében is szerepelt: „S mint a növendék, kin tanítóink sort hegedülni / Már neki gyűrűköttek, két-rét hajol, ah de hiában! / A rá mért keserű poharat kikerülnie nincs mód”); a bibliai idézet ezekkel összhangban kerülhetett az Eötvösnek írt levélbe, amit az ott szereplő „keserű gyászom” kifejezés is megerősíthet.

²⁰ EÖTVÖS József, *Levelek*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Magyar Helikon, 1976 (a továbbiakban: *EöJLev*), 492.

²¹ Arany János összes művei (a továbbiakban: *AJÖM*), VI, *Zsengék, töredékek, rögtönzések*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Bp., Akadémiai, 1952, 242.

²² Mt 26, 39.

Tudomásunk szerint a jutalmazottak közül egyedül Arany kívánta visszavonatni kitüntetését, ami egyik legnagyobb lázadási kísérlete volt. Az „Én a koronás magyar királynak buzgó loyalis híve és engedelmes jobbágya kívánok lenni” kijelentés hallgatóságosan, de félreérthetetlenül különbséget tett a négy nappal azelőtt megkoronázott király jelenbeli és korábbi uralkodása között. 1848. december 2-án koronázták osztrák császárrá Ferenc Józsefet; mindenki tudta, hogy az ő nevéhez kapcsolódik a szabadságharc leverése és megtorlása, s így az irodalmi életben és Arany költészetében szellemileg állandóan jelenlévő Petőfi halála is. Arany 1848-ban *Rákóczi* szájába adta a „Büszke Bécsnek rettenetes császára!” mondatot, és azt is leírta, hogy „Összeröfönt rác, cseh, német, / Hogy felfalja ezt a népet” (*Egy életünk egy halálunk*); 1849-ben adta közre a Függetlenségi Nyilatkozatot ünneplő *Április 14-én* című versét, s emellett olyan sorok idézhetők tőle, mint az „Eb szenved, ebnek ura a német” (*Beállottam...*) vagy a „Kisep-
rők hazánkból a németet, / Ezt a háromszázestendős sz.....[emetet]” (*Van-e olyan...*). Arany helyzete, legalábbis részben, hasonló volt a Deákéhoz: „hogyan lehet feltételezni, hogy ő, aki 1848-ban miniszter volt, most az 1848-hoz képest jelentősen megváltozott körülmények közt, hajlandó lesz Ferenc József fejére tenni a koronát?”²³

Nem akart sem az irodalomnak, sem pedig közönségének kitüntetett képviselője lenni, amely – így látta –, korábbi munkásságát ismerve, feltehetőleg éppen a rendjel miatt utasíthatta volna el őt, az elfogadás mögött bizonyos, korántsem irodalmi érdemeket vagy törekvéseket is sejtve. Belső konfliktusának ilyen, a külső szempontokat is ütköztető kivetítése mellett reálisnak látszott számára az a veszély, hogy a közelmúlt és a jövő költői megszólalásait és csendjeit eleve gyanúsként szemlélhetik, s tényleges és a külvilág számára nem ismert indítékait félreértve olyan politikai indíttatásúnak fogják fel, amelyek eleve meghamisítanák költészetét. A „mes amis devenus Ministres” Eötvösön kívül elsősorban Lónyay Menyhértet, a pénzügyminisztert jelenti, de rajtuk keresztül Festetics Györgyre, a király személye körüli miniszterre, és a belügyminiszter Wenckheim Bélára is vonatkozik. A Béranger *Mon habit* című versének „La fleur des champs brille à ta boutonnière” („A mezők virága tündököl gomblyukadban”) sorából való idézet pedig, amelyet Arany László kiadása azonosított²⁴ és az „egyéb nem is illenek az én gomblyukomba” megjegyzés arra enged következtetni, hogy Arany tudta, hogy a Szent István-kiskeresztet a gomblyukban hordták.

Az Akadémia elnöke azokat az érveket olvashatta, amelyeket a felterjesztés előtt előszóban is hallhatott volna. Nem tudjuk, hogy a kitüntetés előkészítői milyen előzetes ösztönzést kaphattak a felsőbb kezdeményezőktől arra nézve, hogy a személyes érdemen túl mely intézmények és művészetek kapnak majd királyi jóváhagyást is tükröző elismerést, azonban Wenckheim idézett levele nélkül is csaknem bizonyosak lehetünk abban, hogy az Akadémia és az irodalom mindenképpen közöttük lehetett. S a döntés felterjesztői Aranyon kívül ki másra gondolhattak volna? Az őt érintő csend tehát – mint

²³ SARLÓS, i. m., 220.

²⁴ *AJL* II, 435.

a balladákban – szükséges részévé vált a felterjesztés műfájának, amely egyszerre volt irodalom, tudomány és (leginkább) politika.

Arany június 12-én, reggel 8-kor kapta meg Eötvös alábbi levelét:

Tisztelt barátom!

Az mit tőlem kívánsz nem áll hatalmamban, s ha állana nem tenném. Ha a törvényes királynak egy joga van, az az hogy az érdemet elismerje, s ha a fejdelemnek legszebb kötelessége az, hogy abban mi szép és nemes népének példája legyen, ide tartozik kitűnő férfiak tisztelete <szinte ide tartozik>. Hidd el kedves barátom nincs senki az országban ki nem találná természetesnek, ha a magyar király, a legnagyobb magyar költő iránt hódolatát fejezi ki. – A régiek borostyánt adtak, a practicusabb Anglia pénzt, de az első nem diszlik éghajlatunk alatt a második nem illenék hozzád; de <hogy ha> midőn a király <csak> ugyan azon jogaival él melyet e hazában százezerek gyakorolnak, <az az> s azon meggyőződését fejezi ki hogy Arany Jánost tartja a nemzet most élő legnagyobb költőjének, s ha ez[t] azon módon teszi mely<.> helyzetében a legtermészetesebb, az az rendjel által, neked jogodban áll <hogy> e rendjelt nem hord<jad>ani, s ezt alkalmasint tenni is fogod, de <hogy> azt vissza utasít<od, nem>ani, ahhoz bizony barátom nincs <is> jogod; nem csak a fejdelem iránti tiszteletet de más érdekeket sértenél meg melyek bizonyosan ép úgy sziveden fekszenek mint bár kinek. Kérdezzél erről bár kit, kérdezd Deákot ki nálamnál sokkal okosabb lehet, de bizonyosan nem tisztel s nem szeret inkább mint

hiv barátod

Eötvös²⁵

A javítások sokasága bizonyítja, hogy a levél gyorsan született, az első mondat pedig, úgy tetszik, Eötvösnek már a felterjesztés előtt kialakult elhatározottságát tükrözi és nyomatékosítja. Eszerint Aranynak nincsen joga az ellen tiltakozni, hogy ő a „kitűnő férfiak” közé tartozik és hogy a most élő „legnagyobb magyar költő”; erre kötelezi a király iránti tisztelet, és a „más érdekek”: egyrészt – kimondatlanul – az Akadémiáé, amelynek Arany 1865-től titkára, ő pedig 1866-tól elnöke volt, másrészt a Deák (és sokakkal együtt Eötvös) nevéhez köthető kiegyezés, a kinevezett magyar miniszterek, valamint a koronázás nyilvánosság előtti elismerése. A felsőbb akarat teljesülése, a más érdekeknek az egyéni fölé helyezése és érvényesítése már itt, az ellenállás kezdetén érvényesülni látszott; az erkölcs kérdéseit felülírják az irodalom, a tudomány és a politika alapkérdései. Eötvös és a felülről kezdeményezett javaslat többi előkészítője Arany erkölcsi konfliktusa számára nem jóakarók, hanem bűnrészesek, a tragikus helyzet előidézői, legjobb esetben pedig a sors képviselői lehettek.

Az Eötvössel folytatott levélváltás lényegét *A csillag-hulláskor* című vers-sorozat II. és III. – 1867-ben írt, de csak *Hátrahagyott versei* között, 1888-ban megjelent – darabja

²⁵ MTA K 513/1258; PN 1889; *AJL* II, 435–436; *EöJLev* 492.

összegezte, az Arany-levél „mielőtt a nyilvánosság által helyzetem kényesebbé válnék” részletét megismételve, a következőképpen:

Ami benne fényes:
Az irodalomé;
Ami benne kényes:
Egyedül magamé.

Fénye, ragyogása... (ha van,)
Az irodalomé;
Gyanúsítása... (a' van,)
Egymagamé!

Külön kérdést vet fel az, hogy miután Eötvös levele – részben öngazolásképpen – mások, s név szerint Deák véleményének megkérdezését is javasolta: tudott-e Deák Arany kitüntetéséről és pártolta-e azt (feltehetőleg igen); beszélt-e Arany vele vagy más-sal is erről (feltehetőleg nem). Ez ügyben semmilyen dokumentumot nem ismerünk, csak az események valószínű alakulását tételezhetjük fel. Legközelebbi ismerősei, mint Csengery és Gyulai, az Akadémia tagjai voltak, s Csengery – aki az Akadémia jegyzőjeként tudhatott az előterjesztésről – igen komoly munkát végzett a kiegyezés előkészítésében: ha volt közöttük vagy ezekben a napokban, vagy talán inkább csak utóbb a kitüntetésre vonatkozó beszélgetés, mindenképpen szóba kerülhettek az intézményes és országos érdekek, azzal együtt, hogy Aranyra nézve a kitüntetés elutasítása milyen következményekkel járna vagy járt volna. Nyilván nem olyan, mint a Böszörményi Lászlóra kirótt büntetés, aki az általa szerkesztett Magyar Ujság című lapban 1867. augusztus 28-án Kossuth Rudnay Józsefnek, a váci kerület választási elnökének adott válaszát közölte, amelyben a következő mondat szerepelt: „Igaz: – és nem ujságot mondok, mert hirdetem azt ezernyi ezrek hallatára két világrészben, éveken át, – igaz, én az osztrákház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.” Arany 1867. október 25-én írta Ercseynek: „Országos napirenden a Böszörményi ügye van”,²⁶ aki által közölt írást a bíróság felségsértésnek és izgatásnak tekintvén a vádlottat egy évi fogságra és 2000 forint pénzbüntetésre ítélte,²⁷ s Böszörményi a börtönben meghalt.

Deák véleménye legalábbis összetett lehetett a helyzetről, hiszen ő előzetesen is értesítve volt mindarról, amiről lemondhatott; mire biztathatta (volna) ő Aranyt, aki, a felterjesztés előzményeiről nem tudva, követni szerette volna őt? Az események menete, és főleg Arany válasza Wenckheim levelére nézetünk szerint azt igazolja, hogy ilyen egyidejű megbeszélésekre nem került sor (vagy ha igen, Arany talán ezeknek is ellentmondhatott), hiszen a fennmaradt fogalmazványt láthatólag nem előzte meg semmilyen előzetesen megfontolt, mással megbeszélte gondolatmenet.

²⁶ Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum 646; *Arany János életéből*, írta ERCSEY Sándor, GYULAI Pál előszavával és ARANY János hatvan levelével, Bp., Ráth Mór, é. n. [1883], 175.

²⁷ Vasárnapi Ujság (a továbbiakban: VU), 1868/9 (márc. 1.), 104.

Aranyak fél órája maradt mindennek első megfontolására, mert rövidesen megérkezett a Budapesti Közlöny. „A hivatalos lapban megjelent kitüntetésem 12-én; olvastam fél kilenczkor.”²⁸

Magyar királylyá történt koronáztatásom alkalmából Székács József ágostai és Balogh Péter helvét hitvallásu superintendenseknek Lipótrendem lovagkeresztjét, – továbbá a tudomány, irodalom, törvénykezés, gazdaszat és művészet terén szerzett érdemek s közhasznú működése elismeréseül Arany János magyar akadémiai tagnak Szt.-Istvánrendem, Balassa János és Pauler Tivadar kir. tanácsosok- s akadémiai tagoknak, és Maschirevich Samu kir. táblai bírónak Lipótrendem, Madocsányi Pál volt főispánnak Szent-Istvánrendem, Justh József, Gozdu Manó és Szilassy György földbirtokosoknak, valamint Ledniczky Mihály hites ügyvédnek Lipótrendem lovagkeresztjeit díjmentesen,²⁹ – végre Ullmann Károly és Lutzenbacher Pál nagykereskedőknek, Thán Mór és Székely Bertalan művészeknek, és Erkel Ferencznek, a magyar nemzeti színház karigazgatójának Ferencz József-rendem lovagkeresztjét ezennel adományozom.

Kelt Budán, 1867. évi junius hó 9-én.

Ferencz József s.k.
Gr. Festetics György, s.k.³⁰

²⁸ Arany Eötvös Józsefhez írt levelének másolata, 1867. jún. 12., MTA K 513/1259; *AJak* 130.

²⁹ A díjmentességhz lásd a következő magyarázatokat: „Inländer werden mit der Erhaltung des Grosskreuzes, wirkliche geheime Räte, und mit der des Kommandeurkreuzes, Dekretal-Geheime-Räte. Kleinkreuz bürgerlichen Standes, werden, wenn sie es wünschen, taxfrei in den Ritterstand, so wie adelige Kleinkreuz, auf ihr Ansuchen, zu Grafen oder Baronen taxfrei erhoben.” Magyarul: „Belföldiek a nagykereszt elnyerésével valóságos titkos tanácsai, a parancsnoki kereszttel dekretális titkos tanácsosok lesznek. A kiskereszt polgári rendű tulajdonosai, ha azt kívánják, díjmentesen a lovagok rendjébe, nemesi kitüntettjei pedig, kívánság szerint díjmentesen gróffokká vagy bárókká emeltetnek.” (Friedrich GOTTSCHALCK, *Orden des heiligen Stephan = Almanach der Ritter-Orden*, Leipzig, 1819, 42.) – „Österreichischer Orden des heiligen apostolischen Königs Stephan, Civilorden, gestiftet von der Kaiserin Maria Theresia am 5. Mai 1764, für 20 Großkreuze, 30 Commandeure u. 50 Ritter, ohne die an Geistliche vergebenen Zeichen; jetzt ist die Zahl der Mitglieder unbestimmt u. der Orden wird ohne Unterschied der Geburt ertheilt. Großkreuze, welche Inländer sind, erhalten den Titel wirkliche Geheime Räte mit dem Prädicat Excellenz; Commandeure u. Ritter werden auf Verlangen taxfrei in den Grafen- u. Freiherrnstand erhoben.” „Apostoli Szent István király osztrák polgári rend, amelyet Mária Terézia 1764. május 5-én alapított 20 nagykereszt, 30 parancsnoki és 50 lovagi kitüntetés odaítélésére, nem számítva az egyházi személyeknek adott jelvényeket; jelenleg meghatározatlan a tagok száma s a rend származástól függetlenül kiadható. A nagykeresztek belföldi tulajdonosai a valóságos titkos tanácsosi rangot kapják meg, amely az excellenciás címmel jár; s a parancsnokok és lovagok kívánságukra díjmentesen a gróffok és bárók rendjébe emeltetnek.” (*Pierer's Universal-Lexikon*, Altenburg, 1863, 775–776.)

³⁰ Budapesti Közlöny, 1867. jún. 12. A magyar nyelvű sajtóközlemény előzménye, amely a koronázás körüli többi kitüntetésről is hírt adott, már egy nappal előbb megjelent Bécsben: „Ofen, 11. Juni. Se. Majestät haben mit Allerhöchster Entschließung vom 7. d. M. dem Franz Liszt das Commandeurkreuz des Franz-Joseph-Ordens, mit Allerhöchster Entschließung vom 4. d. dem Fürst-Primas Johann Simor und dem k. ung. Ministerpräsidenten Grafen Julius Andrássy das Großkreuz des Stephans-Ordens zu verleihen und den Ersteren zum Kanzler dieses Ordens zu ernennen geruht, ferner dem Grafen Georg Almásy und Grafen Anton Szapáry das Commandeurkreuz des Leopold-Ordens; dem Carlowitz Erzbischof und Patriarchen Maschirewicz und dem Erzbischof von Siebenbürgen Andreas Schaguna das Großkreuz des Leopold-Ordens; dem Titularbischof Stephan Lipovniczky das Ritterkreuz des Stephans-Ordens zu verleihen geruht; mit weiterer Allerhöchster

Az Aranyra vonatkozó indokolásban itt a tudomány megelőzi az irodalmat: a Szent István-rend nem Magyarország első költőjének – mint azt Eötvös levele magyarázta –, hanem az egyik akadémiai tagnak járt, a „közhasznu működés” leginkább a kitüntetés jelmondatának, a „Publicum meritorum praemium”-nak felelt meg.

A hivatalos sajtóbeli közleményt és a kitüntetettek személyes értesítését kérő levelet Festetics György az „Ő FELSÉGE SZEMÉLYE KÖRÜLI MAGYAR KIR. MINISTER” hivatalos papírján küldte a belügyminiszternek június 10-én, tehát azon a napon, amelyen Arany először szerzett tudomást kitüntetéséről:

2000. szám.

./.

Nagyméltóságu Bárá Minister úr!

Ő cs. s ap. kir. Felsége másolatban ./ alatt ide zárt, általam ellenjegyzett legfelsőbb határozványával magyar királylyá történt koronáztatása ötletéből Szekács [!] József ágostai és Balogh Péter helvét hitvallású Superintendenseknek a Lipót rend lovagkeresztjét, – továbbá a tudomány, irodalom, törvénykezés, gazdaszat és művészet terén szerzett érdemek, s közhasznu működés elismeréseül Arany János magyar akadémiai tagnak a Szent István rend, – Balassa János és Pauler Tivadar kir. tanácsosok, egyetemi tanárok s akadémiai tagoknak, és Maschirevich Samu kir. táblabírónak a Lipót rend, – Madocsányi Pál volt főispánnak a Szent István rend, – Justh József, Gozsdu Mano és Szilassy György földbirtokosoknak valamint Ledniczky Mihály hites ügyvédnek a Lipót rend lovag keresztjét díjmentesen, végre Ullmann Károly és Lutzenbacher Pál nagykereskedőknek, Than Mór és Székely Bertalan művészeknek és Erkel Ferencznek, a magyar nemzeti színház karigazgatójának a Ferencz József rend lovag keresztjét l. k. adományozni méltóztatván, erről Nagyméltóságodat az illetőkkeli hivatalos tudatás s a legf. határozvány közzétételének szives eszközlése végett van szerencsém ezennel értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budán, 1867. június 10^{én}

GfFestetics György

Magyar királylyá történt koronáztatásom ötletéből Székács József ágostai, és Balogh Péter helvetikus hitvallású superintendenseknek Lipót rendem lovagkeresztjét, – továbbá

Entschließung vom 9. d. den Superintendenten Joseph Szekacs und Peter Balogh das Ritterkreuz des Leopold-Ordens; dem Mitglied der Akademie Johann Arany in Anerkennung seiner Verdienste und seines gemeinnützigen Wirkens auf dem Gebiete der Wissenschaft, der Litteratur, der Gesetzgebung, der Agricultur und Industrie [!] das Ritterkreuz des Stephans-Ordens; den k. Räten und Akademiemitgliedern Johann Balassa und Theodor Pauler, dann dem Beisitzer der k. Tafel Maschirevich das Ritterkreuz des Leopold-Ordens; dem gewesenen Obergespan Paul Madocsanyi das Ritterkreuz des Stephans-Ordens; den Grundbesitzern Joseph Justh, Emanuel Gozsdu und Georg Szilassy so wie dem Advocaten Michael Ledniczky das Ritterkreuz des Leopold-Ordens, endlich den Großhändlern Karl Ullmann und Paul Lutzenbacher, den Industriellen [!] Moriz Thaan und Berth. Székely, dem Capellmeister Franz Erkel das Ritterkreuz des Franz-Josephs-Ordens taxfrei zu verleihen geruht.” (Vom Allerhöchsten Hoflager in Ofen: Telegramme der „Wiener Abendpost“, Wiener Abendpost: Beilage zur Wiener Zeitung, 1867. jún. 11., 529.)

a tudomány, irodalom, törvénykezés, gazdaszat és művészet terén szerzett érdemek, s közhasznú működése elismerésül Arany János magyar akadémiai tagnak Szent István rendem, Balassa János és Pauler Tivadar kir. tanácsosok s akadémiai tagoknak, és Maschirevich Samu kir. táblabírónak Lipót rendem, – Madocsányi Pál volt főispánnak Szent István rendem, – Justh József, Gozsdó Mano és Szilassy György földbirtokosoknak valamint Ledniczky Mihály hites ügyvédnek Lipót rendem lovagkereszteit díjmentesen, – végre Ullmann Károly és Lutzenbacher Pál nagykereskedőknek, Than Mór és Székely Bertalan művészeknek, és Erkel Ferencnek a magyar nemzeti színház karigazgatójának Ferencz József rendem lovag keresztjét ezennel adományozom.

Kelt Budán június hó 9-én 1867.

Ferencz József s.k.
Gf. Festetics György, s.k.³¹

A kitüntetettek értesítésének tervezetét a fennmaradt másik belügyminisztériumi dokumentum őrízte meg:

³¹ MOL K 148. 1867. I. B 2366. és ad 2366. VARGA Lajos, *Balassa János és Arany János kitüntetése 1867. június 9-én*, *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, 17(1960), 187–191 (a továbbiakban: VARGA). A belügyminiszternek szóló küldemény tervezetét lásd MOL K 21. I. 2.:

„Ő Felsége Személye körüli magy. kir. Minister

2000. ikt. sz. érk. Junius 9 1867

tisztázta:

a' darab kelté Junius 9én

egyeztette

ügyszáma ad 2245

elküldetett 10/6

Előirat

Utóirat

[baloldalt] A'L.f. határozvány közzeendő magyar szövege

Magyar Királlyá történt koronázatásom ötletéből Szekács [!] József ágostai és Balogh Péter helvetikus hitvallású superintendenseknek Lipót rendem lovagkeresztjét, – továbbá a' tudomány <az> irodalom, törvénykezés, gazdaszat, és művészet terén szerzett érdemek, 's közhasznú működés elismerésül Arany János magyar akadémiai tagnak Szent István rendem, Balassa János, és Pauler Tivadar kir. Tanácsosok, egyetemi tanárok, 's akadémiai tagoknak, és Maschirevich Samu kir. Táblabírónak Lipót rendem, – Madocsányi Pál volt főispánnak Szent István rendem, – Justh József, Gozsdó Manó, és Szilassy György földbirtokosoknak valamint Ledniczky Mihály hitesügyvédnek Lipót rendem lovag keresztjeit díjmentesen, végre Ullmann Károly és Lutzenbacher Pál nagykereskedőknek Than Mór, és Székely Bertalan művészeknek, és Erkel Ferencnek a' magyar nemzeti színház karigazgatójának Ferencz József rendem lovagkeresztjét ezennel adományozom.

Kelt Budán Június 9 én 867

Ferencz József s. k.

Gf. Festetics György s.k.

[jobbaldalt] Belügyminiszternek

Ő cs. Apostoli királyi felsége <a'> másolatban ./ alatt idezárt, <l. f.> általam ellenjegyzett l. f. határozványával magyar királlyá stb ([...] a' kellő változtatásokkal) l. k. adományozni méltóztatván, erről Nagymgdat az illetékes hivataltal tudatás, 's a' l. f. határozvány közzétételének szives eszközése végett van szerencsém ezennel értesíteni.

Buda 10./6 867

Bartha"

2366. Sz. 1867 érkezett 10/6.
eln.

Ezzel elintéztetett: sürgős

kiadóba érkezett: 11/6

Irattárba érkezett: 14/6.

tisztázta: 12/6 [...]

csomag szám:

egyeztette: [...]

törzs szám: I. B

kiadta: 13/6 Véber

határidő:

Tárgy:

Előírat:

Utóírat:

száma: 2000.

kelte: 10/6.

2460 – 867.

2463 – 867.

2424 – 867.

A közlőnynek már megküldetett.

[baloldalt:] A' Felség személye körüli Minister úr közleménye, Székács József, Balogh Péter, Arany János, Balassa János, Pauler Tivadar, Maschirevics Samu, Madocsányi Pál, Justh József, Gozsdu Manó, Szilassy György, Ledniczky Mihály, Ullman Károly, Lutzenbacher Pál, Than Mór, Székely Bertalan 's Erkel Ferencz legf. kitüntetés tárgyában.

[jobbaldalt:] 1. Székács József ágostai

2. Balogh Péter helyét hitvallásu superintendenseknek.

1–2. Ő cs. 's ap. kir. Felsége, magyar királlyá történt koronáztatása ötletéből, f. évi Junius hó 9^{én} kelt legf. elhatározásával, (címnek) a' Lipótrend lovagkeresztjét díjmentesen [*besz.*] legkegyelmesebben adományozni méltóztatott. Miről (czimet) hazafiui üdvözzel értesíteni sietek. [Miről ... sietek. *besz.*] A' rendjel utólagosan fog megküldetni. [A ... megküldetni. *besz.*]

3. Arany János, magyar akadémiai titkárnak.

4. Balassa János –

5. Pauler Tivadar, kir. tanácsosok, egyetemi tanárok és akadémiai tagoknak.

6. Maschirevich Samu kir. ítélő táblai bírónak.

7. Madocsányi Pál,

8. Justh József,

9. Gozsdu Manó országgyűlési képviselőknek 's földbirtokosoknak.

3–9. Ő cs. 's ap. kir. Felsége, magyar királlyá történt koronáztatása ötletéből [magyar ... ötletéből *besz.*] f. évi Junius hó 9^{én} kelt legf. elhatározásával, (címnek)

3. 4. 5. a' tudomány 's irodalom terén szerzett érdemei <szerzett érdemei> 's közhasznu működése elismeréseül,

6. a' törvénykezés terén szerzett érdemei elismeréseül,

7. 8. 9. a' gazdaság terén szerzett érdemei <elismeréseül> 's közhasznu működése elismeréseül,

3. a' Szent István rend

4. 5. 6. a' Lipót rend

7. a' Szent István rend

8. 9. a' Lipót rend

3–9. lovagkeresztjét díjmentesen [besz.] legkegyelmesebben adományozni méltóztattott.

1–9. Miről (címet) hazafiúi üdvözlettel értesítem. A rendjel utólagosan fog megküldetni. [A ... megküldetni. besz.]

Budán, 1867 /6.

10. Pest megye 1° alispánjának.

Ő cs. 's ap. kir. Felsége f. évi Junius hó 9^{én} kelt magyar királylyá történt koronáztatása ötletéből [magyar ... ötletéből besz.] legf. elhatározásával, Szilassy György földbirtokosnak, a' gazdasági téren szerzett érdemei elismeréseül a' Lipót rend lovagkeresztjét méltóztatott díjmentesen [besz.] legkegyelmesebben adományozni.

Miről (címet) nevezett földbirtokos további értesítése végett, ezennel tudósítom.

A rendjel utólag fog megküldetni. [A ... megküldetni. besz.]

Budán, 1867 /6.

11. Pest város főpolgármesterének.

Ő cs. 's ap. kir. Felsége magyar királylyá történt koronáztatása ötletéből [magyar ... ötletéből besz.] f. évi Junius hó 9^{én} kelt legf. elhatározásával, Ledniczky Mihály ügyvédnek, a' törvénykezés terén szerzett érdemei 's közhasznu működése elismeréseül a' Lipót rend lovagkeresztjét díjmentesen, továbbá Ullmann Károly és Lutzenbacher Pál nagykereskedőknek közhasznu működésük – végre Than Mór és Székely Bertalan művészeknek 's Erkel Ferencz a' nemzeti színház karigazgatójának, a' művészet terén szerzett érdemeik elismeréseül a' Ferencz József rend lovag keresztjét méltóztatott legkegyelmesebben adományozni.

Miről (címet) nevezettek további értesítése végett, ezennel tudósítom.

A' rendjelek utólagosan fognak megküldetni. [A ... megküldetni. besz.]

Budán, 1867 /6

[...] 11/6³²

Ennek a mintának alapján fogalmazták meg az Aranyt hivatalosan értesítő, június 11-én kelt belügyminisztériumi levelet, amely csak 15-én érkezett meg.

2366. sz.

eln.

Ő császári s apostoli királyi Felsége magyar királylyá történt koronáztatása ötletéből folyó évi Junius hó 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával tekintetes Uraságodnak a tudomány s irodalom terén szerzett érdemei s közhasznu működése elismeréseül a szent István rend lovagkeresztjét díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztatott.

Miről tekintetes Uraságodat hazafiúi üdvözlettel értesítem.

A rendjel utólagosan fog megküldetni.

³² MOL K 148. 1867. I. B 2366.

Budán, 1867. évi Junius hó 11-kén

B. Wenckheim Béla

Tekintetes Arany János urnak,
magyar akadémiai titkárnak Pesten.³³

Aranynak mind június 12-én Eötvösnek, mind 15-én Wenckheimnek írt levele késésben volt: mindkét alkalommal csak az ellen tiltakozhatott, amely már hivatalosan eldőlt, s az ügymenet lebonyolítása egy vagy több lépéssel is öelötte járt. A folyamatot megfordítani nem, vagy csak nagy feltűnéssel lehetett volna, ezt elkerülendő volt szükség Eötvös és Wenckheim személyes látogatására. Arany följegyzései szerint az Akadémia elnöke kétszer is fölkereste, először bizonyára azt is tisztázandó, amit nem írtak, nem írhattak meg egymásnak, s azokat a következményeket, amelyeket a kitüntetés visszautasítása jelentene Aranyra, az irodalomra, az Akadémiára, az új miniszterekre, a kiegyezés fogadtatására és a megkoronázott király iránti tiszteletre nézve. Első találkozásuk június 12. és 15. között történhetett. Sajnálhatjuk, hogy ennek, már csak veszélyessége miatt is, semmi nyoma nem maradhatott fenn, sem az elhangzott érvekre, sem a vita intenzitására vonatkozólag; nem tudjuk, mit válaszolhatott Eötvös Aranyra arra a valószínűleg elhangzott kérdésére, hogy miért tőle függetlenül cselekedtek, s azt sem, hogy a megbeszélés mennyi ideig és milyen hangulatban zajlott. Annyi azonban megállapítható, hogy az első párbeszéd sikertelen volt, mert hiszen akkor Arany másképpen válaszolt volna Wenckheim levelére; mert akkor mi szükség lett volna a második találkozásra, amelyen már a belügyminiszter is részt vett?

A legfelsőbb akaratot megvalósító hivatalos ügyintézés és az ezzel való egyéni szembeállítás küzdelmének további alakulásában minden bizonnyal közrejátszott Böszörményi László és Vajda János Kossuth-párti napilapjának, a Magyar Ujságnak 1867. június 15-i száma. Ebben jelentek meg a következő sorok:

Hja, akkor [1848-ban] a valódi érdemben keresték az emberek a kitüntetést. Nagy körszt, kis körszt, lovag körszt stb. akkor valóságos büntetésnek vétetett volna.³⁴

Most azonban teljesen ellenkező irányban haladunk. [...]

Az ilyen emberek, akárhogy esküdjöznek, denique népszerűtlének. A népszerűtlenségnek ellenmérgeül, a sebzett hiuság enyhítő tapasztalásul van szükség a rangok, czimek s érdemrendekre. Mert hiszen zsiros hivatallal s egyéb anyagi jutalommal ki győzné az embereket!

Ezek a kitüntetések, ezek a kisebb nagyobb rendjelek, melyekkel nemesi, bárói, hercegi rangok járnak, végre oly vetélkedést idéznek föl egy-egy pálya emberei közt, mely valóságos járvánnyá fajul. Mindenki titkolja, szörnyen tiltakozik, hogy ő is eped egy ily „semmiség” után; gunyolja, gyermekes badarságnak nevezi ez „üres” kitüntetést. De

³³ MTA K 513/1260.

³⁴ Helyesen: a nagy-, a közép- és a kiskereszt, mert az utolsót nevezték lovagkeresztnek. – Vö. ARANY László lábjegyzetével: „Egy-két bántó czélzás Arany ellen is volt az ellenzéki lapokban, mikor a rendjelet kapta.” *Arany János hátrahagyott versei*, Bp., Ráth Mór, 1888, I, 417.

azonban megkapja egy vetélytársa, és – persze elfogadta! És az emberek oly ostobák, oly törpék, hogy e kitüntetés – csakugyan kitüntetésnek tartják, és bókolnak az illető előtt! És őt, ki szintén szerzett érdemeket, kifeledé a kormány... hah! a hálátlan! ott kell hagyni őket! De nem! akkor elárulná magát, titkos epedezését... Oh igen, sokkal jobb lesz egy fokkal magasabb kitüntetésre szert tenni. Fölteszi tehát magában, hogy ezentúl *még buzgóbban szolgálja a hatalmat*, még több érdemet szerez, aztán meglesz a magasabb érdemrend, s ő azzal a mellén, diadalérettől ragyogó arczczal megy találkozni gyűlölt vetélytársával! [...]

A czim- és rangverseny iszonyu rombolást vihet végbe egy teljesen független, önálló nemzet közerkölcsiségében is; de egy idegen nemzet nyomása alatt álló nép értelmiségénél már halálössé válhatik e kór, s tetőpontját érné el a veszély, ha a kitüntetés e neme már az irodalomban is verseny tárgyává válnék.

Az 1848-i tisztán *magyar irányu*, teljesen *független nemzeti* kormány nem érdemrendek s rang, czim osztogatásával toborzá hiveit. Pedig akkor nem állította a bécsi főminiszter, hogy e magyar kormány emberei olyan magyar hazafiak, kik *jó osztrák érzelműek*, mint a mostani deákpártól s királyi miniszteriumról állítja Beust osztrák főminiszter ur, – s a mint ezt ugyanennyi joggal az irodalom háromnegyed részéről is állíthatná.

Pedig hát a jutalmazások, a kitüntetések még csak épen most kezdődnek.³⁵

A Magyar Ujság cikkéhez illik *A csillag-hulláskor* hatodik darabja:

Kis keresztem
Hogy szereztem?
Feleljétek ezt, ha kérdik:
Elkopott a lába térdig.

Ugyanezen a napon, június 15-én (szombaton) írta meg Arany Wenckheimnek szóló válaszlevelét, amelynek létrejöttében az Eötvössel folytatott megbeszélés sikertelenségén túl a fentebb idézett cikknek is komoly szerepe lehetett. A fennmaradt fogalmazvány fényt vet arra a lelkiállapokra, amelyben az elküldött tisztázat megszületett.³⁶

Nagyméltóságú Bátor,
Magyar Királyi Belügy-Minister Ur!

Meghatva értesültem Nagyméltóságodnak Budán folyó év és hó 11-én 2366. elnöki szám alatt kibocsátott de hozzám csak ma érkezett hivatalos leveléből, hogy Ő császári és Apostoli királyi Felseje magyar királylyá történt dicső megkoronáztatása alkalmából, folyó hó 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával irodalmi csekély működésemet legmagasb

³⁵ Magyar Ujság (a továbbiakban: MU), 1867. jún. 15.; *Vajda János válogatott politikai írásai*, szerk. KOM-LÓS Aladár, Bp., Művelt Nép, 1954 (a továbbiakban: VAJDA), 101–103.

³⁶ A [] a szövegközlő megjegyzéseit különíti el; a [.] olvashatatlan betűt, a [...] olvashatatlan nagyobb szöveget, a <> kihúzást, a *besz.* beszúrást jelöl.

figyelmére méltatni s annak elismerésül nekem [n jav.] a Szent-István rend lovagkeresztjét díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztatott<.>.

Egy boldogabb időszak <kezdét> <egyik> <.> <ismertető> tanujelét [<egyik> <.> <ismertető> tanujelét – besz.; tanu – ezen belül is besz.] látom ebben is [is – besz.] a fejedelmi hatalommal kibékült nemzetre és különösen a magyar irodalomra <...> nézve, [nézve, – besz.] melynek egyik ágát tehetségem <ceskély mértékéig> szűk határai közt [szűk határai közt – besz.] művelni <és az> én is [én is – besz.] törekedtem. Teljesen átértém, hogy itt nem annyira egyéni, mint az [az – besz.] irodalomnak szánt kitüntetés forog fenn; melynek személyemről [személyemről – besz.] elhárítása azonfelül <egy> kellemetlen [kellemetlen – besz.] zavaró hang <...> gyanánt elegyednék [gyanánt elegyednék – besz.] a király és nemzet között oly szerencsésen helyre állt harmoniába<n>.

Azonban, Kegyelmes Uram! azt nem tekintve is, hogy midőn az irodalom és tudomány ily legmagasb kegy általi kitüntetéséről van szó, én mint azok képviselője semmi jogon nem szerepelhetek: eddigi életem egész folyama, egész viseletem, házi és anyagi körülményeim oly <igeny[...]> sekélyes [sekélyes – besz.] egyszerűséget mutatnak fel, hogy azz<okk>al [azz<okk>al – z besz.] e rangbeli <legmagasb> <legkegyesebb> <megk> kegyteljes megkülönböztetés a legélénkebb contrastot képezi, mintegy <kiragad> kivesz, <enmagamból> saját énemből, [saját énemből – besz.] s <enmaga> életemet [életemet – et besz.] önmagával meghasonlásba <hozza> ejti [ejti – besz.]. <Valóban,> [<Valóban,> – besz.] Én, a nép fia<,> s igénytelen dalnoka, [s igénytelen dalnoka, – besz.] ki, a győzelem bizonyosságával, már két ízben (1861 és 1865ben [1865ben – ben besz.]) utasít<ottam>ék [utasít<ottam>ék – ék besz.] vissza országgépviselői [országgépviselői – ország besz.] mandatumot a nép kezéből: valóban, <[...]> és tönkrejutás nélkül> <erkölcsi és jellemi következtetlenség látszata nélkül> [<erkölcsi és jellemi következtetlenség látszata nélkül> – besz.] benső önállásom sérelmének látszata nélkül, [benső önállásom sérelmének látszata nélkül, – besz.] felülről sem fogadható<k>m [fogadható<k>m – m besz.] el e [e – besz.] <ilynemű> [<ilynemű> – besz.] kitüntetést.

Esedezem <tehat> azért [azért – besz.] alázatosan, méltóztassék Ő császári és apostoli királyi Felségénél, jobbágyi hódolattal párosult legmélyebb <köszön> hála<m>érzetem [hála<m>érzetem – érzetem besz.] tolmácsolása mellett, oly módon közbenjárni, hogy e legkegyelmesb adományozás, habár egész csendben is, [habár egész csendben is, – besz.] minden további foganat nélkül maradjon.

Ki [Ki – besz.] mély tisztelettel <lévén> vagyok

Pest, jun. 15. 1867

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája³⁷

³⁷ MTA K 513/1262; *AJak* 131. A tisztázott szövege:

„Nagyméltóságú Bátor,

Magyar Királyi Belügyminister Úr!

Meghatva értesültem Nagyméltóságodnak Budán, folyó hó 11-én 2366 elnöki szám alatt kibocsátott, de hozzám csak ma érkezett hivatalos leveléből, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsege, magyar királyiá történt dicső megkoronáztatása alkalmából, folyó hó 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával, irodalmi ceskély

Ha az Eötvösnek küldött levél textológiai szempontból azért volt kivételes, mert írója emlékezetből és „szóhíven” rekonstruálta azt, ez a fogalmazvány azért unikum, mert a javítások, a kihúzások és a betoldások száma messze meghaladja Arany hivatalos vagy magánleveleinek általában csekély szövegmódosításait. Ennek a – Keresztury Dezső szavával – „már-már egzaltált fogalmazvány”-nak³⁸ első bekezdése Wenckheim levelének formuláit ismétli meg: az „Ő császári s apostoli királyi Felsége” „legfelsőbb elhatározásával” „a szent István rend lovagkeresztjét díjmentesen legkegyelmesebben adományozni méltóztatott”. A „Meghatva” kezdőszó azonban nem a ma egyértelműen használatos ’megindultságot, ellágyulást, részvétet stb. kelt’,³⁹ hanem a ’megrendülve’ jelentésben szerepel: Aranynak *Hatvani* című, a „Népmonda után” írt versében (1855) az ifjúság a híres tanárt várja, előre sejtve az éjszaka elkövetkező és legyőzendő ördögi kísértéseit,

Meghatva titkos borzalomtul,
Midőn az éji óra kondul.

Az utolsó főpap című, „Frankl után” készült fordításban (1857) pedig, a feldúlt Sion és a legyilkolt nép utolsó tagjaként,

működésemet legmagasabb figyelmére méltatni s annak elismerésül nekem a Szent-István rend lovagkeresztjét, díjmentesen, legkegyelmesebben adományozni méltóztatott.

Egy boldogabb időszak tanújelét látom ebben is a fejedelmi hatalommal kibékült nemzetre, és különösen a magyar irodalomra nézve, melynek egyik ágát, tehetségem szűk határai közt, művelni én is törekedtem. Teljesen átértem, hogy itt nem annyira egyéni, mint az irodalomnak szánt kitüntetés forog fenn; melynek személyemről elhárítása azonfelül kellemetlen zavaró hang gyanánt elegyednék a király és nemzet között oly szerencsésen helyreállt harmoniába.

Azonban, Kegyelmes Uram! azt nem tekintve is, hogy midőn az irodalom és tudomány ily legmagasb kegy általi kitüntetéséről van szó, én mint azok képviselője semmi jogon nem szerepelhetek: eddigi életem egész folyama, egész viseletem, házi és anyagi körülményeim oly sekélyes egyszerűséget mutatnak fel, hogy azzal e rangbeli kegyteljes megkülönböztetés a legélénkebb contrastot képezi, kivesz mintegy saját éneimből, s életemet önmagával meghasonlósba ejti. Én, a nép fia s igénytelen dalnoka, – ki a győzelem bizonyosságával már két ízben (1861 és 1865-ben) utasíték vissza országképviselői mandatumot a nép kezéből, – valóban, benső önállásom sérelmének látszata nélkül, felyülről sem fogadhatom el e kitüntetést.

Esedezem azért alázatosan, méltóztassék Ő császári és apostoli királyi Felségénél, jobbágyi hódolattal párosult legmélyebb hálaérzetem tolmácsolása mellett, olymódon közbenjárni, hogy e legkegyelmesb adományozás, habár egész csendben is, minden további fogamat nélkül maradjon.

Ki mély tisztelettel vagyok
Pesten, 1867. jún. 15-én

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája
Arany János”

MOL K 148. 1867. I. B 2366 (2463); PN 1889; *AJL* II, 436–438; VARGA 1960, 189; *AJLev* 593–594.

³⁸ KERESZTURY Dezső, „Csak hangköre más”, Bp., Szépirodalmi, 1987, 442.

³⁹ Ilyen értelemben szerepel a *Toldi szerelme* XII. énekének 6. és 22. versszakában. Lajos királyt „Meghatá bár, amint Toldi pártját fogja” Rozgonyi Piroska zárdából írt levele; „Hogy magát is Toldit meghatá a nóta: / »Nem fájít így ez a seb – nem tudom mióta!«”

Némán az ősz felhág a templom
Hideg márvány kockáira,
S meghatva sorsától, mely üldi,
Könnyes szemekkel e szót küldi
Az ég sötét foszlányira:

„Te elhagyád ten-népedet,
Szent templomod feldúlva, ím!

A főpap ezután a népét elpusztító, haragvó Istennek adja vissza a templom kulcsát, ami egyúttal saját halálát is jelenti.

Nem állítjuk, nem is állíthatjuk, hogy Aranyak a belügyminiszterhez írt levele meta-fizikai dimenziókat is érintett volna, azonban a „S meghatva sorsától, mely üldi” sor kétségtelenül jellemezte a kitüntetett költő helyzetét. A hivatalos fogalmazás elfedni látszik a mai olvasó számára ezt a kétértelműséget – ami feltehetőleg nem volt világos Wenckheim Béla számára sem –, Arany idézett versei azonban megvilágítani látszanak azt, hogy itt a ’megrendülve’ jelentésről van szó. Ez pedig átértékeli a kölcsönzött hivatalos formulákat és hitelesen határozza meg a levélírás lélektani helyzetét, amelyet az is jellemez, hogy az itt szereplő „dicsó” szó nem a királyra, hanem a megkoronáztatásra vonatkozik (amelyet Arany „egy 2 forintos kakasülőről, mesteremberek és leányszszonyok társaságában, majd az utcai néptolongásban” szemlélt⁴⁰).

Az „Egy boldogabb” – és nem boldog – „időszak tanújelét” kifejezést megfogalmazó Arany a „tanújelét” szó leírása előtt először a „kezdét”, azután az „ismertető jelét” szavakat írta le, majd törölte ki, valószínűleg azért, mert a „kezdet” szó közvetve az előző állapotokat is jellemezte volna, az „ismertető jel” pedig, túlságos egyoldalúságával, valami olyasmire utalt, ami még nem lehetett világos (pedig az új kormány már 1867. február 17-től működött). A közelmúlt évtizedeinek felidézésében ott lett volna az Eötvöshöz írt levélnek a csak „a koronás magyar királynak” való alárendeltséget elismerő részlete, amely tehát – implicite – ellene szegült a megkoronázás előtti érdemeket megjutalmazni akaró kitüntetés ellentmondásának. A „boldogabb időszak” előtt leíratlanul is ott volt az abszolutizmus, azelőtt pedig 1848, az a kor, amely a Magyar Ujság cikkében „valódi érdemben” tekintette a kitüntetést, a mostani pedig, a lap értelmezése szerint, a népszerűtlenség ellenmérgeként akkor büntetés lett volna. Valóra vált tehát Aranyak korábbi félelme: az „irodalom nem fogadna el engem képviselőül, sem én magamat annak nem tartom”; a Szent István-rend, még annak kézhezvétele előtt, gúny tárgyává vált.

„A fejedelmi hatalommal kibékült nemzet” azt sugallja, hogy a nemzetnek kellett, ha nem is megbocsátania, de úgy megbékülnie, hogy ehhez előbb a felsőbb hatalomnak kellett engednie: eszerint nem a hatalom békült ki és nem egymás között békültek ki. A kitüntetés indokaira vonatkozóan – az Eötvössel való levélváltást és első, ilyen irányú

⁴⁰ Levele Tompához, 1867. aug. 6., MTA K 513/1188; *AJLÍ* II, 278; *AJVM* 470; *AJLev* 595; *AJak* 135.

vitáját folytatva – Arany megfordította tudománynak és irodalomnak azt a sorrendjét, amelyekről a hivatalos újság- és levélbeli tájékoztatás hangsúlyosan szólt.

Abban látta helyzetének legfőbb ellentmondását, hogy a magyar irodalom és tudomány az ő személye által van kitüntetve, s tudta azt, hogy az ő személyes érintettségének megszüntetése „kellemetlen zavaró hang” az „oly szerencsésen helyreállt harmóniába”. (Eötvös és Wenckheim érvelésében ez sokkal több ennél!) De mi az, ami a visszautasítást indokolta? Életének addigi egyszerűségével, írta Arany, „e rangbeli kegyteljes megkülönböztetés [amely, bár csak külön kérésre teljesült, itt a kitüntetés szinonimája] a legélénkebb contrastot képezi, kivesz mintegy saját énemből, s életemet önmagával meghasonlásba ejti.” Ez a mondat kétféleképpen értelmezhető: vagy a „megkülönböztetés”, vagy – az „amely” beleértésével – a „contrast” az oka a belső meghasonlásnak. A felületesebb olvasás az utóbbit választhatja, az alaposabb az elsőt. Melyek voltak, ezen kívül, a kitüntetés elfogadásának órá vonatkozó következményei? Egyrészt – a fogalmazvány szerint – a „tönkrejutás”, másrészt pedig „az erkölcsi és jellemi következtelenség látszata” (mindkettő ki van húzva); ami viszont megmaradt: a „benső önállóság sérelmének látszata”. A „tönkrejutás”, a „meghasonlás”-hoz hasonlóan, az önmaga előtti erkölcsi megsemmisülést jelenti, a megmaradt szövegben foglaltak pedig annak látszatát.

A „legélénkebb contrastot” *A csillag-hulláskor* VIII., *Hiúságom!* című darabja láttatja:

Minek nekem a rendjelek?
Szamárháton bársony nyereg?
Csillagom, galambom.
Minek nekem az a kereszt?
Disznóorra arany perec?
Csillagom, galambom.

Szilágyi Ferenc e versekkel kapcsolatban idézi azt a levelet, amely *A magyar anekdotakincs* című gyűjteményben szerepel:⁴¹ „alig jelent meg a kitüntetés a hivatalos lapban, Arany Jánosnak egy bécsi udvari szabó rajzos mellékletekkel kísért ajánlatot küldött, hogy elkészíti számára a Szent-István-rend díszöltözetét; ez piros bársony ruha, zöld bársony palást, karmazsinvörös tafotával bélelve, hermelinnel szegve, és kócsagtollas, vörös bársony kalpag. Az ára pedig hatezer forint.”⁴² Ennek a levélnek hajdani létezése csak fenntartásokkal fogadható el: lehetséges volt, de nincsen bizonyítva. Kérdéses az is, hogy a megjelölt ár nincs-e anekdotikusan eltúlozva, hiszen 1868-ban Pesten „30–40 ezer közt csinos emeletes házakat adnak”.⁴³

A versbeli önarckép mögött ott állt a Magyar Ujság vezércikke is, amely a „nemesi, bárói, hercegi rangok” járványát hozó kitüntetések, elsősorban a „[n]agy köröszt, kis

⁴¹ Arany János és a Szent-István-rend = TÓTH Béla, *A magyar anekdotakincs*, IV, Bp., é. n. [1902], 112–113.

⁴² SZILÁGYI Ferenc, *Egy Arany-szösszenet ismeretlen eredeti szövege*, It, 1979, 438–439.

⁴³ Arany Ercseynek, 1868. márc. 8. Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum 650.

köröszt, lovag köröszt stb.” elfogadását bírálta. Arany önmagára ismerhetett itt, hiszen Andrassy Gyulán és Simor János hercegprímáson, valamint Lipovniczky István püspökön és Madocsányi Pál volt főispánon kívül egyedül ő kapta meg a Szent-István rendet. Azzal a mondattal kapcsolatban, amely szerint „Mindenki titkolja, szörnyen tiltakozik, hogy ő is eped egy ily »semmiség« után, gúnyolja, gyermekes badarságnak nevezi ez »üres« kitüntetést”: emlékeznünk kell „Ah, számárság!” szavára, amelyet ő az orvos Kajdacsy Istvánnak, a hír első közlőjének mondott; igaz, hogy nem magára a kitüntetésre, hanem a hozzá kapcsolódó hírre vonatkozott. Nem tudjuk, milyen és mekkora körben, s milyen változatokban terjedhetett el ez a reakció, s azt sem, hogy Arany miként fogadta a szóbeli gratulációkat, például a filozófiai, törvény- és történettudományi osztály június 17-én tartott ülése alkalmából, ahol neki is részt kellett vennie.⁴⁴ Iszonyodhattott attól, hogy őrá is vonatkozhasson az, hogy „az emberek oly ostobák, oly törpék, hogy e kitüntetést – csakugyan kitüntetésnek tartják, és bókolnak az illető előtt!”

A kihúzott „erkölcsi és jellemi következetlenség látszata” és a javítás után beiktatott „benső önállásom sérelmének látszata” összefüggésben lehetett azzal a „nemzet közerkölcsiségében” bekövetkező, halálossá válható kórral, amelyre az újságcikk figyelmeztetett. Arany személyesen is érintettnek érezhette magát azt olvasva, hogy „tetőpontját érné el a veszély, ha a kitüntetés e neme már az irodalomban is verseny tárgyává válnék”, s hogy a Deák-párt jó osztrák érzelmű, éppúgy, mint az irodalom háromnegyed része.

Az események kronológiája és alakulása szempontjából fontos, hogy a Szent István-rend számadásai szerint 1867. június 14-én adták ki Arany számára a kiskeresztet,⁴⁵ Festetics György pedig ugyanaznap, tehát egy nappal Aranyak a belügyminiszterhez írott levele előtt, a következő hivatalos értesítést írta alá:

30. szám.

Szt. Istv. rend

Tekintetes Ur!

Ő császári 's apostoli királyi Felsége folyó évi június 9^{én} kelt legfelsőbb kéziratával Tekintetes Uraságodat Szent István apostoli király jeles rendjének kis keresztjével legkegyelmesebben feldíszíteni 's egyuttal nekem megparancsolni méltóztatott, hogy e' részben a' további intézkedéseket tegyem meg.

Mely legfelsőbb parancs folytán Tekintetes Uraságodat a' legfelsőbb kegyelem ezen kitüntető jeléről értesíteni, tartozó kötelességemnek ismervén, van szerencsém egyszerűsmind a' rend kiskeresztjét és alapszabályait idemellékelve Tekintetes Uraságodnak oly kérelemmel megküldeni, miszerint a' szinte idecsatolt térítvényt, sajátkezű aláírásával ellátva, hozzám visszajuttatni sziveskedjék.

⁴⁴ Akadémiai Értesítő, 1867, 173–177.

⁴⁵ „Datum der Ausgabe: 14 Juni 1867. Ausgabe: Zum Mitglied und Sekretär der ungarischen Akademie Johann Arany”. MOL P 1058. 32. 6.

Fogadja Tekintetes Uraságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Budán, 1867. évi juniushó 14^{én}

GrFestetics György

Tekintetes Arany János urnak, a' magyar tudományos akademia rendes tagjának és titoknokának.⁴⁶

A hivatalos eljárás tehát a „legfelsőbb parancs” teljesítése volt, a király körüli és a belügyminisztérium közreműködésével. A folyamatot megfordítani csak ennek az útnak, a királyi parancs teljesítésének végre nem hajtásával lehetett volna, ami egyrészt adminisztratív, elkerülhetetlen vizsgálatokkal, jelentésekkel, másrészt sajtóbeli közlésekkel is jár. Ez a levél nem közvetlenül, hanem – mint azt Festetics minisztériumának Wenckheimhez írt levele igazolja – a Belügyminisztériumon keresztül érkezett meg Aranyhoz (azt igazolva, hogy Eötvös – június 12-én leírt ígéretét betartva – semmilyen miniszteriális vagy elnöki intézkedést nem tett: nem terjesztette tovább az elutasító szándékot).

Aranyak június 15-én írt levele legkésőbb 17-én, hétfőn érkezhetett meg a Belügyminisztériumba, ahová 18-án kézbesítették Festetics György államtitkárának alábbi küldeményét:

178 szám
eln.

Nagyméltóságu Báró, Minister Ur!

Ő cs. 's apostoli kir. Felsége f. é. június 9^{én} kelt legf. kéziratával Arany János magyar akademiai tagot és Madocsányi Pál volt főispánt a Szent Istvánrend [!] kiskeresztjével díjmentesen legk. feldiszíteni méltóztatván; van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen felkérni, miszerint az idemellékelt hivatalos értesítvényt, rendjelvényt, alapszabályokat és térítvényt az illetőknek kézbesíteni, és az általuk sajátkezűleg aláírandó térítvényt, a SzentIstvánrend [!] irodájába leendő beszoigáltatás végett, ide visszaküldeni sziveskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Bécsben 1867 június 16

A minister helyett

B. Nopcsa Ferencz
államtitkár

két lepecsételt csomagban mindenikben:

hivatalos értesítvény.
szIstvánrend [!] kiskeresztje
alapszabályok
térítvény

⁴⁶ MTA K 513/1261.

Nagyméltóságu Bárá Wenckheim Béla urnak,
magyar királyi belügyministernek⁴⁷

A Belügyminisztérium a következő dokumentumban iktatta a Bécsből érkezett levelet:

Magyar kir. <helytartótanács> Belügyminist. 1867.
Elnökség.

2463 Sz. 1867. érkezett 17/6.
eln.

Ezzel elintéztetett: sürgős

kiadóra érkezett: 18/6

Irattárba érkezett: 24/6.

tisztázta: [...] 18/6

csomag szám:

egyeztette: [...] Ország

törzs szám: I B

kiadta: II expeditiót kiadta 23/VI Ország

határidő: 2366.

II expedt kiadta 19/VI [...]

Tárgy:

Előiratok:

2366–867

Kiselejteztetett. Utóiratok:

2509

2574 } 867.

[baloldalt:] A' Felség személye körüli minister úr megküldi az Arany János és Madocsányi Pálnak adományozott Sz. Istvánrend [!] kiskeresztjét

mindegyik kiadmányhoz:

a' megfelelő című lepecsételt csomagban levő rendjel, értesítés, alapszabály és térítmény

[...] 16/6

Kiadtam [...]

[jobbaldalt:] 1. Arany János, magyar tud. akadémiai tag és titoknoknak.

2. Madocsányi Pál országgyűlési képviselőnek

1. 2. Pesten.

Az Ő cs. 's ap. kir. Felsége által, f. hó 9^{én} kelt legf. elhatározással (címnek) adományozott Szent Istvánrend [!] kiskeresztjét, az illető értesítés, alapszabály 's térítvénnel [!] együtt, – vonatkozással f. hó 11^{én} 2366 sz. a. kelt elnöki iratomra, – hazafiúi üdvözlétem mellett oly felhívással küldöm meg (címnek), miszerint a csatolva lévő térítményt saját kezüleg aláírni 's nekem megküldeni szíveskedjék.

Budán 1867 /6.

[...] 18/6.⁴⁸

Még aznap, tehát június 18-án írta alá Wenckheim Arany Jánosnak a Festetics György bécsi minisztériumából érkezett hivatalos levelét:

⁴⁷ MOL K 148. 1867. I. B 178.

⁴⁸ MOL K 148. 1867. I. B 2366 (2463).

2463. sz.

eln.

Az Ő Császári 's Apostoli Királyi Felsége által, folyó hó 9én kelt legfelsőbb elhatározással tekintetes uraságodnak adományozott Szent István rend kiskeresztjét, az illető értesítés, alapszabály 's térítvénnel együtt, – vonatkozással folyó hó 11én 2366. szám alatt kelt elnöki iratomra, – hazafiúi üdvözetem mellett oly felhívással küldöm meg tekintetes uraságodnak, miszerint a csatolva lévő térítvényt sajátkezűleg aláírni és nekem megküldeni sziveskedjék.

Budán 1867 Június hó 18 án

B. Wenckheim Béla

Tekintetes Arany János úrnak.

magyar tud. academiai tag és titoknaknak

Pesten.⁴⁹

A hivatalos ügyintézés szerint a 14-én Bécsből elindított kitüntetés valószínűleg már 19-én, szerdán megérkezhetett volna az ő címére. Azonban nem ez történt: a belügyminisztériumi levelet visszatartották, és csak később, Wenckheim június 23-án, vasárnap aláírt válaszleveléhez csatolták.

Arany 1873. április 24-én ezt írta Wenckheimnek küldött levelének fogalmazványára, egyúttal összegezve az eltelt hat év tapasztalatait is: „E levélnek eredménye az volt, hogy b. Wenckheim akkori belügy minister, mint már elébb Eötvös is többször, személyesen jött hozzám, elmondani mennyire compromittálom őket új ministereket, magát a kiegyezést stb. mennyire sértem a Felséget, ha visszaútasító szándékomnál megmaradok. – Én tartottam magamat, míg lehetett, de végre belátván, hogy nagy demonstrationalis látszat nélkül (mitől mindig irtóztam) a visszautasítás meg nem történhetik, beléegyeztem, hogy jól van, a rendjel hadd maradjon nálam, de kikötöm, hogy én sem hálálkodni audentiára nem megyek, mint az etiquette követeli ily esetben, sem a keresztet soha fel nem teszem. Mind a kettőt megtartottam; a vele járó czimtól, melylyel némely ember nagyon is akart kedveskedni (!) mennyire-földre szabadkoztam; sőt bár ministeri ebédre gyakran valék hivatalos, soha egyszer sem mentem el. Hanem azért én nem tudom micsoda lekenyerezett, fizetett hazaáruló lettem! (mint annyi más becsületes ember és jó hazafi, magát Deák Ferenczet sem véve ki.) Ez a görög nemesis. Nem a vétség, hanem a vétség látszata vagy pusztá föltevése elég, porba rántani azt, kit a sokaság valami módon kitüntetett.”⁵⁰

„Ez utólagos feljegyzésből – írja Imre László – kitűnik nemcsak az, hogy mennyire irtózik a fejedelmi kitüntetéstől (tudjuk, végül Deák nem fogadott el semmit), hanem az is, hogy sorsközösség alakul ki közöttük. Petőfi egykori barátját éppúgy hazaárulónak nevezik a szélső 48-asok, mint Deákot. (Láthatólag Arany mentség, védekezés gyanánt

⁴⁹ MTA K 513/1263; *AJak* 133.

⁵⁰ *AJLev* 594–595; *AJak* 132; KERESZTURY, *i. m.*, 442–443.

hivatkozik annak a Deáknak a példájára, akit Széchenyitől és Kölcseytől az udvarig mindenki a legfőbb erkölcsi tekintélynek fogadott el fél évszázadon keresztül.”⁵¹

Mit jelent Wenckheimnek az az észrevétele, hogy a királyt sértené a kitüntetés visszautasítása? Ez természetesen nem meríthette volna ki a felségsértés bűnét, hiszen – a szintén kitüntetett – Pauler Tivadar összefoglalásában csak „A felség szóbeli bántalmazása (felségsértés szorosabb értelemben)” szerepel, amely „az uralkodó és így hazánkban a király személye iránt tartozó tisztelet szándékos megsértése”, s amely „sértő kifejezések, gyalázások, káromlásokban áll”;⁵² ezzel Arany nem lett volna vádolható. Nem büntetőjogi esetről, hanem olyan csöndesnek szánt, de országos hírűvé váló ellenszegülésről lett volna szó, amely azonban feltehetőleg érintette volna a király személye iránti tisztelet kérdését, s következményei semmiképpen sem lettek volna, legalábbis intézményesen, kedvezőek.

Arany fentebb idézett soraihoz illik *A csillag-hulláskor* IV. és VII. darabja:

Járnak hozzám méltóságok,
Kötik rám a méltóságot:
„Megbocsásson méltóságok,
Nem érzek rá méltóságot.”

Székács, Arany, Szilassy
S hazánk több ily pimaszi
Keresztekért akarnak
Sírt ásni a magyarnak!

Nem tudjuk, Eötvös második, a belügyminiszterrel való látogatása pontosan mikorra esett: ez mindenképpen Wenckheim június 21-én (pénteken) megfogalmazott és 23-án aláírt válasza előtt történhetett. Csakis így, személyes találkozás útján tudták biztosítani a hivatalos eljárás sikerét; nem kockáztathatták azt, hogy Arany visszaküldje a már megkapott érdemrendet. Ezt igazolja Aranynak a belügyminisztertől kapott levélre írt megjegyzése: „Időközben történtek. B. Wenckheim (valamint már előbb Eötvös) maga eljött hozzám, rábeszélni, hogy ezt visszautasítani teljes lehetetlen; őket, a ministereket, hozom nagy zavarba; scandalum lesz belőle, stb. Nem szeretvén az eclatans dolgokat, nehogy népszerűsködő tüntetésnek vegyék, kénytelen voltam engedni s elfogadni a rám mért keresztet.”⁵³

Arany László szerint „E [június 15-én írt] levél után b. Wenckheim, b. Eötvös kíséretében személyesen kereste föl Aranyt. B. Eötvös már előbb is járt nála ez ügyben. Mintegy látogatásuk eredménye volt talán b. Wenckheim következő levele, melyben aztán

⁵¹ IMRE László, *Deák Ferenc és a magyar irodalom = Deák Ferenc emlékezete*, szerk. SZABÓ András, Bp., Akadémiai, 2003, 199–200.

⁵² PAULER Tivadar, *Büntetőjogtan*, Pest, Pfeifer Ferdinánd, 1865, II, 11.

⁵³ MTA K 513/1264.

Arany hallgatag megnyugodott.”⁵⁴ A belügyminiszternek ez az utolsó, a június 18-án írttal együtt megküldött levele csak a már megbeszélteket (illetőleg azoknak írásban rögzíthető részét) összegezhette, a következőképpen:

Tekintetes Akadémiai titkár Úr!

Valóban – mélyen meghatott azon önmegtagadó szerénység, melyet a Szent István rend adományozása tárgyában folyó hó 15-éről hozzám intézett becses levelének minden sora oly élénken tanúsít. –

Azon nyílt őszinteség, mely sorait átlengi, ’s melylyel kérelmét indokolni szives volt, arra készítet engem, hogy hasonló nyíltsággal válaszoljak és kifejtsem érvei ellenében azon álláspontot, melyből jelen ügy minden elfogultság nélkül tekinthető. –

Mély belátása levelében nyilvánított nézete szerint – tüstént fölismertette Tekintetes titkár Úrral azt, hogy itt az irodalomnak szánt kitüntetés forog kérdésben. –

Az irodalom egyik lényeges tényezője a nemzetilétnek; [!] – ’s nálunk a közszellemre hatása által nagy része levén az alkotmányos érzelmek megszilárdításában: mi sem természetesebb, minthogy az, ’s ezzel kapcsolatban a magyar tudom. academia, a koronázás alkalmával Ő Felsége ’s a Kormány figyelmét el nem kerülte. –

Ily elv mellett kire eshetett volna inkább a választás, mint Tekintetes titkár Úrra, ki egy részről titkári tiszténél fogva a magyar tud. akademiát képviseli, – más részről elvonultán a napi politica hullámozó árájától, életét tisztán az irodalomnak szentelvé, ’s ki szellemi alkotásaiban egyedül a’ magasztos szépet követve – költői ihlettel, ’s tiszta ős-zamatú nyelvvél – irodalmunknak maradandó becsű classicus műveket adott. –

Ha ily irányban hatva, ’s nemzetünk dicsőségét ily úton előmozdítva Tekintetes titkár Úr a nép bizalmából kínálkozó politikai megbízatást elfogadni hajlandó nem volt, ettől, mert ez talán irodalmi működésének rovására történt volna, méltánylását senki sem fogná megtagadni; de a képviselői mandatum elodázása [!] korántsem vonható párhuzamba a legfelsőbb kitüntetéssel, mert míg az első egy más pályára hívja fel, addig a kitüntetés éppen azon féltékenyen őrzött irodalmi működésének méltányló, a közvéleményből kifolyó elismerése, mely elismeréstől jöjjön az bár felülről vagy alólról, – senki magát el nem vonhatja; nem vonhatja el magát különösen Tekintetes titkár Úr akkor, midőn ezzel egyúttal a magyar tudományos Academiának megtiszteltetése is kapcsolatban áll.

Igy állván a dolog, – ’s a kitüntetés a legtisztább szándokkal, minden politikai színezet, és társadalmi tekintet nélkül következőzve be, az – benső önállására ki nem hathat; ’s miután tiszta tudatával bír azon kellemetlen következményeknek, melyek kérésének teljesítése által több irányban kifejlődhetnének, – nem haboztam a kérdéses rendjelt ide mellékelv hivatalos iratommal Tekintetes titkár Úrnak annál inkább megküldeni, minthogy az e kitüntetéssel egybe-kötve lenni szokott rangbeli megkülönböztetés következményeinek, úgy magának a rendjelnek nyilvános helyeni használata saját tetszésétől van feltételezve. –

⁵⁴ *AJLI* II, 438.

Fogadja hazafiúi üdvözlőmet
Budán 1867-ik évi Junius hó 23-án

B. Wenckheim Béla⁵⁵

⁵⁵ MTA K 513/1264; PN 1889; *AJL* II, 438–440. A levél 1867. június 21-én kelt belügyminisztériumi fogalmazványa:

„Magyar kir. Belügyministeri
Elnökség.

1867.

2463 Sz.hoz 1867 érkezett

Ezzel elintéztetett:

eln

kiadóba érkezett:

Irattárba érkezett: 29/6.

tisztáta: 23/VI. Országgy

csoomag szám:

egyeztette: Balajthy Orsz.

törzs szám: I. B

kiadta: 23/VI. Orsz

határidő: 2463.

Tárgy:

Előirat:

Utóirat:

száma:

kelte:

Magán levél

Arany János académiái titkárnak

Pesten

Tekintetes Académiái titkár ur!

Valóban – mélyen meghatott azon önmegtagadó szerénység, melyet a Szent-István rend adományozása tárgyában f. hó 15^{oi} hozzám intézett becses levelének minden sora oly élénken tanusít.

Azon nyílt öszinteség, mely sorait átlengi, s melylyel kérelmét indokolni szives volt, arra késztet engem, hogy hasonló nyíltsággal válaszoljak és kifejtsem érvei ellenében azon álláspontot, melyből jelen ügy minden elfogultság nélkül tekinthető.

Mély belátása – levelében nyilvánított nézete szerint – tüstént fölsimerteté (címmel) azt, hogy itt az irodalomnak szánt kitüntetés forog kérdésben.

Az irodalom egyik lényeges tényezője a nemzeti létnek, s nálunk a közszellemre hatása által nagy része levén az alkotmányos érzelmek megszilárdításában: mi sem természetesebb, minthogy az, <s mellett> s ezzel kapcsolatban a m. tud. academia [<s mellett> ... academia – besz.] a koronázás alkalmával <sem> Ő Felsége, <sem a k> s a kormány figyelmét elnem [!] kerülte.

Ily elv mellett <az irodalmat tekintve> kire eshetett volna inkább a választás, mint (cim) urra, ki egyrésről <...> titkári tiszténél fogva a m. tud. academiát képviseli, – más résről [egyrésről ... résről – besz.] elvonultan a napi politika hullámozó árjától életét tisztán az irodalomnak szentelvé, s ki szellemi alkotásaiban egyedül a magasztos szépet követve költői ihlettel, s tiszta ősz zamatú nyelvvel irodalmunknak maradandó becsű classicus műveket adott.

Ha ily irányban hatva, s nemzetünk dicsőségét ily uton előmozdítva (czim) a nép bizalmából kinálkozó politikai megbízatást elfogadni hajlandó nem volt, ettől, mert az talán irodalmi működésének rovására történt volna, méltánylását senki sem fogná megtagadni; de a képviselői mandatum elodazása [!] korántsem vonható párhuzamba a legfelsőbb kitüntetéssel, mert míg az első egy más pályára hívja fel, addig a kitüntetés épen azon feltékenyen őrzött irodalmi működésének [ének – besz.] méltányló, a közvéleményből kifolyó elismerése, mely elismeréstől <magát> jöjön az bár felülről vagy alulról, – senki magát elnem [!] vonhatja; nem vonhatja el magát különösen (czim) akkor, midőn ezzel egyuttal a m. tud. Academiának megtiszteltetése is kapcsolatban áll. [nem ... áll. – besz.]

Így állván a dolog, – s a kitüntetés a legtisztább szándokkal, minden politikai színezet, és társadalmi tekintet nélkül következvén be, az – benső önállására ki nem hathat; s miután tiszta tudatával bir azon kellemetlen következményeknek, melyek kérésének teljesítése által több irányban kifejlődhethének, – nem haboztam a kérdéses rendjelt ide mellékelt hiv. iratommal (cimnek) annál inkább megküldeni, minthogy az e kitüntetéssel egybekötve lenni szokott rangbeli megkülönböztetés következményeinek, úgy magának a rendjelnek nyilvános helyeni használata saját tetszésétől van feltételezve.

Arany ezt írta az érdemrendet megküldő levél hátlapjára: „A térítvényt, melyben lényeges az hogy örökösöm a rendjelet halálom után köteles visszaküldeni, aláírtam, s egy köszönő szó nélkül visszaküldtem, a többi itt maradt.”⁵⁶ Mint azt a sokszorosan javított fogalmazvány is bizonyítja, ő nem tudta, nem tudhatta írásba foglalni a kitüntetés visszautasításának valamennyi okát. Wenckheim viszont – legalább írásban –, pozíciójánál fogva nem akarta, nem akarthatta megérteni még a személyes találkozás kiegészítéseit sem. Belügyminiszter lévén, levele önigazolásként is készült, s így Arany érvei nem hathattak rá. Ő is „meghatott”-an írt – de nem, mint Arany, a szó ’megrendülten’ jelentésében, hanem sokkal inkább (valójában vagy csak retorikailag) övele együttérezve: azt a meghasonlást pedig, amely az elutasítás fő indítéka volt, szerénységnek tekintve. Az az őszinte és „minden elfogultság nélkül” való levélváltás, amelyről itt szó esik, az álláspontok különbözőségénél fogva nem jöhetett létre, hiszen Arany levele személyiségének önmagával való meghasonlásával és belső önállása sérelmének látszatával szemben önvédelmi kísérlet volt, Wenckheim hivatalos ellenérvei pedig – az Eötvösihez hasonlóan – a közösségi, intézményes, országos, politikai érdekek nevében szóltak. A pozíciója legitimitását őrző miniszternek nem a költőt, hanem az Akadémia titkárát sikerült meggyőznie; ezt magyarázzák Arany költészetére és Világos előtti szereplésére vonatkozó megjegyzései is.

A királyi döntésben egyetértő, sőt az új kormány kezdeményezését is védő levél logikája szerint az Akadémiát más nem is képviselhette. Arany nem hivatkozhatott 1848–49-ben és azután írt verseire; ezt tanácsos volt Wenckheimnek sem említenie, aki – a kitüntetés szempontjából stilizálva – ennek a költészetnek a napi politikától való mentességéről írt, de egyúttal – Aranyt megbántva – szembeállítva őt a Tompával szembeni korábbi eljárásokkal vagy Petőfi 1852-ben megjelent műveinek bezúzásával.

Arany levélbeli érvei között szerepelt a népképviselő kétszeres korábbi visszautasítása az 1860-as években (nem esett viszont szó az 1848 nyarán történt választásról, amelyen indult és csalással megbuktatták⁵⁷). Nem volt nehéz az ezzel szembeni ellenvetés: a népképviselő nem azonos az irodalom és a tudomány képviselőjével. A személyes találkozás alkalmával elhangozhatott az is, hogy a kitüntetés nem egyenlő a báróságra való felemelkedéssel, amelyet külön kell kérvényezni; ezáltal viszont nem lesz alapja semmilyen kontrasztnak, amely Wenckheim értelmezésében társadalmi jellegű, Aranyéban viszont erkölcsi volt.

Fogadja hazafiui üdvözetemet

Budán / 6 867

B[.]”

MOL K 148. 1867. I. B 2366 (2463). A belügyminisztériumi fogalmazványt közzétette: VARGA 190–191.

⁵⁶ KERESZTURY, *i. m.*, 443. Szövege megegyezhetett azzal az igazolással, amelyet gróf Esterházy Antal 1866. november 1-jén írt alá Pozsonyban: „Térítvény. Alólírt elismerem és bizonyítom, miszerint sz. István apostoli király jeles rendjének kiskeresztjét, mellyel az 1866 évi október 22^{én} kelt legf. kézirat folytán legk. fel-diszitettem, a rend alapszabályaival együtt valósággal átvettem, ’s magamat ezennel kötelezem, hogy gondoskodni fogok arról, miszerint halálom után ezek a rend kincstárába visszaszolgáltassanak.” MOL P 1058. 19. 1866. 43.

⁵⁷ Lásd Petőfihez írt levelét, 1848. jún. 27.: *AJÖM* XV, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, Bp., 1975, 210–214.

Ugyanezen a napon, június 23-án jelent meg Vajda János újabb, Arany kitüntetését és a Bérczy Károlynak adományozott nemességet személyesen is érintő cikke a Magyar Ujságban:

...e nemzeti kormány, miután a 48-ki törvények közjogi legbecsesebb czikkelyeit az engedelmes többséggel kitöröltette, s a real uniónak alapját megvetette, társadalmi téren azon kezd, hogy egy par excellence népköltőt bárói ranggal azonos lovagkörösztel, egy más író nemzeti [helyesen: nemesi] ranggal adományoz. [...]

Az irodalom kilencz-tized része, mely a meggyöngített, eladósodott Cisleithania lába-inál a nemzet számára kegyeleméletet könyörgő politikusoknak versenyezve tömjénez, hizeleg, – ez irodalom 9/10 része részint beleegyező hallgatással, részint örvendezve fogadja e kitüntetések. Ugy vélekedvén, hogy ezekben ő, az irodalom van megtisztelve.

Eddigélé közlünk csupán egyetlen lapot ismerünk, mely e kitüntetést gunyosan a „demokráciabani haladásnak” nevezte.

A kik mindig igen bölcseknek akarnak látszani, magán beszélgetésben csekélységnek mosolyogják le e kitüntetések. Nem kell annak olyan nagy horderőt tulajdonítani, mondják. [...]

Mi a világért sem akarjuk mondani, de nem is tartozik ide, hogy ama jámborságáról ismeretes népköltő s ama nemesített író e kitüntetés folytán akár érzelmeikben egy hajszálnyit változnak, akár hogy ennek további irodalmi működéseikben legkisebb követke-zése vagy irányadó hatása lesz. De a példa kártékonyan hathat nemcsak az irodalom, de egyéb szellemi működés embereire is, és nem minden ember szin „arany”, se nem olyan kemény „bércz”, hogy ha a közszellem e „kitüntetések” csakugyan elvállalja és kitün-tetéseknek tartja, ezek hatásának ellenálljon.

A kormány megkísérlé ez eszköz használatát, az egyesek azt elfogadták; és mindkettő hibás ugyan ezért, főleg az első. De a legnagyobb hibás a közvélemény lenne, ha e kö-zépkori intézmény fekélyét egészséges, romlatlan szellemével ki nem lökné magából, vagyis ellenében határozott roszalásával nem tiltakoznék.⁵⁸

Nagyobb kontraszt nem is lett volna elképzelhető Vajda János cikkével szemben, mint Albert Kunisch volt bányatisztviselő 1867. június 14-én Brünnből feladott (valószí-nűleg a Wiener Zeitung közleményének ismeretében írt) német nyelvű levele és üdvözlő verse,⁵⁹ amelyért „gratifikációt” is kért:

Hochgeehrter, gnädigster Herr!

Zur Feier der a.[ller] h.[öchsten] Verleihung des k.[öniglichen] ungar.[ischen] St Ste-phanOrdens wage ich es Eur Hochwohlgeboren ein Gedicht in tiefster Ehrfrucht zu un-terbreiten. Vertrauend auf Hochdero [?] Edelsinn und Herzensgüte wage ich zudem die unterthänigst gehorsamste Bitte Eur Hochwohlgeboren wollen geruhen, mein Gedicht

⁵⁸ MU, 1867. jún. 23.; VAJDA 104–105, 106–107.

⁵⁹ MTA K 1277 és K 1277/a.

huldvoll anzunehmen, und mir, der ich einer langwierigen Augenkrankheit wegen ohne Pension dienstlos wurde, sehr arm, leidend und hilfsbedürftig bin, eine kl[eine] Gratifikation gnädigst zukommen zu lassen. Um gnädige Antwort gehorsamst bittend empfiehlt in tiefster Ehrfrucht

Eur Hochwohlgeboren unterthänigster

Albert Kunisch
gew.[esener] Bergbeamter; Neustift N° 1/a
in Brünn⁶⁰

Hosszú versének utolsó két versszakát idézzük:

Erfüllung ward dem königlichen Wort;
Als Ritter tragen jene nun die Farben
Des Stephans Ordens seines Thrones Hort,
Die sie im Drang des Eisens sich erwarben.

Und so erkor aus Ungarns besten Söhnen
Auch dich Franz Josef, dein Verdienst zu krönen,
Und hoch verdient umgiebt dich diese Zier,
Vor allen dich, dess' edle Thatkraft hier
Dem Vaterlande einen Samen streut,
Der segnend keimt und blüht für ew'ge Zeit!⁶¹

Arany tiltakozása a birodalmi hírű kitüntetés ellen külső szempontból mindössze anynyi eredményt hozott, hogy az érdemrendet csak néhány nappal később kapta meg, mint a többiek, valamint azt, hogy nem kellett megköszönnie és viselnie, s élhetett azzal a jogával, hogy nem kérvényezi báróvá emelkedését. Belső vívódásait, helyzete megváltoztatását akaró és kérő leveleit viszont nem tárta, nem tárhatta a nyilvánosság elé. *Szép-*

⁶⁰ „Mélyen tisztelt, nagyságos Úr!

A magyar királyi Szent István érdemrend felséges adományozásának ünnepe alkalmából egy verset bátor-kodom a legmélyebb tisztelettel Nagyságod elé terjeszteni. Bízva Nagyságod nemeslelkűségében és szívjósá-gában bátor-kodom Nagyságodat a legalázatosabban arra kérni, kegyeskedjék versemet elfogadni, és engem, akit egy hosszantartó szembetegség miatt nyugdíj nélkül szolgálaton kívül helyeztek, nagyon szegény, beteg és elesett vagyok, jóságosan egy kis gratifikációban részesíteni.

Kegyes válaszáért alázatosan esedezve, ajánlja magát a legmélyebb tisztelettel
Nagyságod alázatos szolgája

Albert Kunisch
volt bányatisztviselő,
Brünn, Neustift N° 1/a”

⁶¹ „Teljesült a királyi szó; / Mint a Szent István rend lovagjai / Viselik most e rend, a trón támasza színeit, / Akik azokat harcban kivívták maguknak. // Így választott ki Ferenc József téged is / Magyarország legkiválóbb fiai közül, / Hogy érdemedet megkoronázza, és / E dísz joggal mutatja magas érdemed, / A tiédet elsőként, akinek tettereje itt e hazában / Olyan magot vetett, mely áldást hozva érke / És virágzik örök időkre!” (A levél és a versrészlet Bódyne Márkus Rozália fordítása.)

tani jegyzeteiben ezt a meghatározást találjuk a tragikumról: „ama nemes küzdelmet mutatja, mikor az egyén, az egyes ember feltámad mintegy a világrend, a dolgok természetes folyása ellen; nagyszerűen küzd egy darabig, de nem változtathatván meg a világ folyását, utoljára elbukik, s míg bukásában szánjuk, nagyságában gyönyörködünk.”⁶² Hogy a kitüntetés körüli események ennél sokkal összetettebbek voltak, azt másfél hónappal az események után Arany Tompának írt levele bizonyítja, amelyben a humoros önszemlélet már felülemelkedni próbált az Eötvöshöz és Wenckheimhez intézett levelekben látottakon: „Nem tudom, hogyan fogtad fel az utóbbi komédiát: de ha nyom valamit előtted annak tudása, hogy előre se megkérdézve, se értesítve nem voltam, s hogy utólag is csak két minister parlamentirozása, és személyesen hozzám lealázkodása után hagytam magamat annyira capacitálni, a mennyire vagyok t. i. hogy hallgatva el-tür-öm>tem a dolgot s nem hoz-om>tam őket »végtelen embarrasba« – ha mondom, mind ennek tudása nyom előtted valamit: íme, tudjad. Különben nem mentem magamat senki előtt és sehol: a hiba ott van, hogy ha az irodalomnak kitüntetést szántak (mert úgy van), mi jogon szemeltek ki épen engem e kitüntetés bűnbakjának; a mi magát azt a kis bolondságot illeti, az én democratiám épen abban nyilvánul, hogy semmi tekintetben nem alterál az a dolog: maradok a ki voltam; azt pedig rajtam ugyan meg nem látja senki. Ha ez a közvéleménynek, mely szándékot és időt az adományozók részéről s az adomány alkalmá iránt tekintetbe nem vesz, – mind nem elég: ám legyenek előtte »bűnbak.« Hiszen megszoktam az ilyet, az irodalomban. Én, ki a légynek sem vétek, ármányos, veszedelmes emberré lettem; kit évek óta önbizalmatlanság kínozt, elbizott, gögös ember vagyok; s ha családi felejthetlen gyászom alatt görnyedezem: irigy és embergyűlölő hajlamokkal gyanúsítanak. Mért ne lehetnék egy kissé hazaáruló is, oly időben, mikor Vajda János nagy hazafi? Rajtam van, rajtam szárad, pedig úgy nem tehetek róla, mint a kit az első megvert.”⁶³ Aranynak ez az egyetlen személyhez szóló beszámolója a történetéről, amely *A csillag-hulláskor* IX. számú, *A szomorú kinézésű lovag* című darabjával vág össze:

A hiúság gözi bánt-e?
Hogyne, arra van nagy ok:
Pegazusom Rozinánte,
Magam Don Quixote vagyok.

Az Eötvöshöz szóló félhivatalos és a Wenckheimnek írt hivatalos levelek után Tompához, mint mindig, barátilag fordult; a későbbi feljegyzésekben megnyilvánuló tárgyszerű hangból pedig szüntelenül előbukik az oktalan vádaskodáson való felháborodás:

Csillagot, keresztet noha rám aggattok,
Boldog ez a kebel nem lesz már alattok.

⁶² *AJÖM* X, s. a. r. KERESZTURY Mária, Bp., Akadémiai, 1962, 541.

⁶³ Arany Tompának, 1867. aug. 6., MTA K 513/1188; *AJVM* 470; *AJLev* 595–596; *AJak* 135–136.

A versekben sorra kerül a kitüntetés okaira és visszhangjára kérdezés hol ironikus, hol gúnyos, hol szatirikus, sőt vulgáris hangneme is.⁶⁴

Tompa így vigasztalta: „A felfogás és magyarázás ellen, mely a közönségnél +nyerésedet illetőleg átalános: nem lehet semmi panaszod. Tudja mindenki: hogy nem kerested még csak nem is gyanítottad hogy adnak. Értik hogy az irodalmat is (mint annyi más szakot) meg akarták tisztelni s más nem lehetett az élő tárgy, a személy mint te. Bűnbak-ságról álmodnod se lehet, nem is szabad. Teljes jozanságod- és szilárdságodban állasz, mint régebben, mint mindig a közönség előtt, a közvéleményben. Világotoktól távol élek, de azt sem hiszem hogy – a mint író – másképp is méltánytalan volna hozzád valaki, életben, irodalomban. Valami parányi történhetik, mert az kikerülhetlen olyan embernek irányában mint te is. Tekints Deákra. De az mind semmi. Bizonyos: hogy okod aggodalomra, de még gyanúra sem lehet.”⁶⁵

A családon kívül csak nagyon kevesen ismerhették a kitüntetés eseményeit: Toldy Ferenc például nem volt közöttük, hiszen *Arany János összes költeményeit* megköszönve 1867. december 26-i levelében a bárói címhez járó „Méltóságos Úr”-nak szólította Aranyt. A kitüntetés keresztjét mindhalálíg viselését mutatják a későbbi levelek is: Reviczky „Kegyelmes uram!”-nak szólította,⁶⁶ Gyulai – tréfás bosszantásul – így kezdte válaszát Aranynak a Budapesti Szemlében megjelent versekért megkapott honoráriumok elleni tiltakozására: „Csodálkozva vettem Méltóságod levelét”,⁶⁷ Kovács Mihály református tanító pedig a „Méltóságos báró Arany János úr”-hoz fordult, annak eldöntésére, hogy az általa elküldött kéziratokat Petőfi írta-e.⁶⁸

Szász Károly 1868 tavaszán így emlékezett: „Nem rég, egy ünnepélyes alkalommal, midőn az irodalom, tudomány, művészet is megtiszteltetésben részesült, ő is a Sz. István rend keresztjével ajándékozott meg. Sokkal szerényebb volt, mintsem azt visszautasítsa, de mellén még nem látta senki, s valaki azt mondta – találón – felőle: hogy érdemkeresztjét belül viseli.”⁶⁹ (Wenckheim a szerénységnek tulajdonította a visszautasítás

⁶⁴ *A csillag-hulláskor* sorozat utolsó darabjaként írt verse: „Ha én egy jót alhatnám – / Száz keresztért nem adnám.” Erről VARGHA Balázs recenziója szerint „Voinovich említette szóban, hogy volt ennek gorombább változata is. Arany László is megjegyzi, hogy »Van egy pár bohó rím a saját testi gyarlóságairól (nem közölhetők).« (Arany János hátrahagyott iratai, I. köt. XXX. l.) Úgy tudom, ez a sóhaj eredetileg így hangzott: Ha én egy jót f. . ghatnám / Száz keresztért nem adnám.” *Arany János Összes művei, I–VI. kötet, Budapest, 1951–1953. Akadémiai Kiadó, ItK, 1953, 366.*

Szilágyi Ferenc (*i. m.*, 439–440) hivatkozik Tóth Béla anekdotagyűjteményére (IV, 113), ahol egy szájhagyomány útján fennmaradt szöveg szándékos megmásítása szerepel: „Fogfájásban szenvedek, / Érdemrendet küldenek; / Hej ha egy jót alhatnám, / Száz ily rendért nem adnám.” A Tóth Béla által említett, a francia „merde” szóra vonatkozó „cambronne-i” fordulat alapján Szilágyi Ferenc az eredeti szöveg rekonstrukciójára vállalkozott: szerinte a „Fogfájásban” helyett „Hasfájásban”, az „alhatnám” helyett pedig „szarhatnám” állhatott.

⁶⁵ Tompa Aranyinak, 1867. aug. 19., MTA K 513/1065; *AJLÍ* II, 281–282.

⁶⁶ 1875. dec. 7., MTA K 513/445; VAJTHÓ László, *Reviczky Gyula levele Arany Jánoshoz és huszonegy mutatónak küldött verse*, ItK, 1938, 178; KOROMPAY H. János, *Arany, Reviczky és a költői beavatást kérő levelek*, ItK, 2011, 402.

⁶⁷ 1878. okt. 3., MTA K 513/162/I; *AJLÍ* II, 451.

⁶⁸ 1880. okt. 22., OSZK Kt, Levelestár.

⁶⁹ –Á–R–, *Arany János*, VU, 1868/16 (ápr. 19.), 185.

szándékát, Szász Károly pedig ellenkezőleg: szerinte azért fogadta el.) Arany ravatalánál pedig ugyanő ezt mondta: „Koszoruink és tapsaink elől, a hol lehetett, önként kitért, s ha ki nem térhetett, lehajtott fővel, majdnem tiltakozva fogadta a babért, mely homlokát és lantját díszítendő vala. Ragyogóbb szellem soha sem járt igénytelenebb ruhában. Még a mivel a királyi kegy és elismerés, a nemzet egy nagy napján megajándékozta, bár hódolattal fogadta, azt sem viselte soha, távol akarván tartani a maga egyszerűségétől a külső fénynek legkisebb csillámát is”.⁷⁰ A Vasárnapi Ujság következő számában névtelen – feltehetőleg Arany Lászlótól származó – helyesbítés következett: „Arany János rendjele. Midőn a koronázás alkalmával ő Felsége Aranyt a sz. István-rendjellel kitüntette s Eötvös b. miniszter őt arról értesíté, Arany kezdetben nem akarta elfogadni a rendjelt. Eötvösnek ismételt sürgetésére végre elfogadá, de kijelenté, hogy azt soha sem fogja viselni. Nem is viselte. Ez alkalomra írta Arany a következő verset:

Törvénykeznek határt járnak,
Egy legényre jó sort vágnak,
Én is a mit a sors rám mért,
Elszenvedem a hazámért!”⁷¹

Az utolsó két sor visszatér Aranyak a Wenckheim Béla belügyminisztertől kapott második, 1867. június 23-án írt levél papírjára írt, már idézett feljegyzésével: „kénytelen voltam engedni s elfogadni a rám mért keresztet”. Ez a megismétlődő fordulat több versében és levelében is előfordul: „a rám átkul mért végtelen évsort” (*Elveszett alkotmány*, I.); „Amit a sors mért rád, szegény, szegény Erdély!” (*Erdély*); „»A sors már ezt így mérte«” (Csengerynek, 1858. március 16.⁷²); „De hiába! így mérte a sors” (Tompának, 1858. június 5.⁷³). Ennek a szemléletnek alapja az a sztoikus hagyomány és erkölcsi norma, amely a keresztyén tanítással ötvöződve már korábban is jelentős szerepet kapott az irodalomban és – elsősorban az antik példák alapján – a nevelésben: Arany ebben a légkörben nőtt fel.⁷⁴ Néhány példa: „A sors ezt már így mérte” (Kisfaludy Sándor: *Himfy. A kesergő szerelem* 173); „Végezd, sors! a mit reám kimértél” (Kisfaludy Károly: *Eltökélet*); „Hallgass, s tûrd, mit a sors keze mért” (Bajza: *Veszteség*, Goethe után⁷⁵); „Az emberiség sorsnak enged; de nem mint rabszolga. Mindenkinek lehet szabad akarat-

⁷⁰ VU, 1882. okt. 29., 702.

⁷¹ VU, 1882. nov. 5., 720–721. Az első két sor a kritikai kiadásban: „Ha békülnek, határt hányanak, / Egy suhancra jó sort vágnak”. *AJÖM* VI, *Zsengék, töredékek, rögtönzések*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Bp., Akadémiai, 1952, 141.

⁷² *AJÖM* XVII, *Levelezés 3 (1857–1861)*, s. a. r. KOROMPAY H. János, BÓDYNÉ MÁRKUS Rozália, JANKOVITS László, Bp., Universitas, 2004, 167.

⁷³ *Uo.*, 204.

⁷⁴ Vö. SZÖRÉNYI László, *A humoros elégia = Az el nem ért bizonyosság: Elemzések Arany lírájának első szakaszából*, szerk. NÉMETH G. Béla, Bp., Akadémiai, 1975, 228–232.

⁷⁵ Az eredeti szövegben – „Schweig und ertrag den Verlust!” (*Epigramme*, Venedig, 1790, 7) – nem szerepel a „sors keze mért”, amellyel Bajza már ismert kifejezésként élhetett.

ra felemelkedni” (Kölcsey: *Parainesis*⁷⁶); „Melyet a sors rád mért, túrnöd kell a sorsot” (Madách: *Lót*). Ez az erkölcsi szemlélet, mint elérendő és továbbadandó eszmény, az Arany János által Nagykőrösön magyar irodalomból íratott dolgozatok címeiben is megjelenik: „A sorsunkoni megnyugvás”; „Se a szerencsében fel ne fuvalkodjál, se a balsorsban el ne csüggedj”; „Balsors az erény próbaköve.”⁷⁷

1882. november 8-án írták alá Bécsben, a Felség személye körüli m. kir. minisztériumban azt az elismervényt, amely által – nyilván Arany László közvetítésével – „ezenel igazoltatik, miszerint a néhai Arany János hagyatékában talált Szent István rendi kisereszt az illető alapszabályokkal együtt a m. kir. belügyi minisztérium útján az alólírt rendi irodának beküldetett.” Az ezt igazoló dokumentum második része „A rend hivatalnokának” szól: „A Szent István rendnek néhai Arany János hagyatékában talált kis keresztjét méltóságodnak a szükséges kijavítás eszközése után a rend hivatalába való áthelyezés és elszámolás végett ezennel kiadtam” – áll a feljegyzésben.⁷⁸ Itt közölt forrásaink azt tanúsítják, hogy különösebb javításra minden bizonnyal nem volt szükség.

⁷⁶ KÖLCSEY Ferenc, *Hymnus, Nemzeti hagyományok, Parainesis: Válogatás a Kölcsey-életműből*, szerk. SZABÓ G. Zoltán, Bp., PannonKlett, 1997 (Matúra Klasszikusok), 103.

⁷⁷ *AJÖM* XIII, *Hivatali iratok I, Nagyszalonta – Nagykőrös – Budapest (1831–1865)*, s. a. r. DÁNIELISZ Endre, TÖRÖS László, GERGELY Pál, Bp., Akadémiai, 1966, 211, 214, 218.

⁷⁸ MOL P 1058. 21. 1882. 33.